

**MOKYMŲ „SMURTO
LYTIES PAGRINDU
PREVENCIJA
MOKYKLOJE“
METODOLOGIJA**

Ši metodologija parengta įgyvendinant projektą „BRIDGE: vietos bendruomenių stiprinimas efektyviai kovai su smurtu lyties pagrindu artimoje aplinkoje“. Projektas iš dalies finansuojamas Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietiškumo programos (2014–2020 m.) lėšomis (sutarties su Europos Komisija Nr. 856741 – LGKT_GBV – REC-AG-2018/REC-RDAP-GBV-AG-2018).

Projektą įgyvendina Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Lietuvos žmogaus teisių centras, Lygių galimybių plėtros centras ir socialinės reklamos agentūra „Nomoshiti“.

Leidinio turinys atspindi tik renginio organizatorių nuomonę ir požiūrį. Europos Komisija neatsako ir neprisiima atsakomybės už jo turinį.

Metodologiją rengė Vilma Gabrieliūtė, Birutė Sabatauskaitė, Paulina Drėgvaitė ir Agnė Pakšytė.

Redagavo Alexandra Bondarev.

Dizaino autorė Anaida Simonian.

MOKYMŲ TIKSLAI

Šie mokymai skirti mokyklų bendruomenėms – mokytojams ir kitoms mokyklų darbuotojoms (administracijai, socialiniams pedagogams, psichologėms ir kitiems bendruomenės nariams). Su nedideliais pakeitimais, mokymai galėtų būti pritaikyti ir jaunimo darbuotojams, edukatoriams bei neformaliojo ugdymo pedagogėms.

Šiais mokymais siekiama:

- Didinti mokyklos bendruomenės kompetencijas siekiant suteikti jai pakankamai žinių ir gebėjimų veiksmingam smurto prevencijos mechanizmui kurti;
- Ugdyti supratimą apie lyčių stereotipų ir nuostatų sąsajas su smurtu lyties pagrindu;
- Ugdyti dalyvių gebėjimus atpažinti skirtingas smurto dėl lyties formas analizuojant praktines situacijas, susijusias su mokyklos aplinka.

Ši metodologija skirta dviejų pilnų dienų (16 akad. val.) trukmės mokymams. Tarp pirmosios ir antrosios mokymų dalies rekomenduojama kelių savaitių ar mėnesio pertrauka, kad mokymų dalyviai galėtų „pabūti“ su informacija, pareflektuoti ir praleisti laiko stebėdami savo aplinką mokymų metu aptartų temų kontekste. Per pertrauką tarp pirmosios ir antrosios mokymų dalių galite pasiūlyti mokymų dalyvėms papildomų skaitinių ar namų darbų užduočių, pavyzdžiui, išsiaiškinti, ar jų mokykloje yra smurto prevencijos reglamentas ir, tokiu atveju, su juo susipažinti.

Siekiant aukščiausios mokymų kokybės, jie turėtų būti vedami nedidelėms grupėms – nuo 10 iki 15 asmenų. Siekdamas patys priprasti prie lyčiai jautrios kalbos, šios mokymų metodologijos aprašyme aptardamos tam tikrus mokymų procesus sąmoningai kaitaliojame žodžius, kurie paprastai rašomi naudojant „neutralią“ vyrišką giminę. Iš pradžių tai gali pasirodyti keista ir pagal norminės kalbos taisykles netaisyklinga. Tačiau kviečiame šią medžiagą skaityti atvirai. Tikime, kad kalba taip pat padeda keisti požiūrį į lytis ir formuoti lyčių lygybę grįstą visuomenę.

JAUTRIOS TEMOS

Šių mokymų metu aptariamos jautrios temos – smurtas artimoje aplinkoje, seksualinis priekabiavimas, seksualinis smurtas, prievarta, psichologinis smurtas ir kt. Statistiškai, kiekvienoje mokymų dalyvių grupėje bus bent keli asmenys, patyrę smurtą dėl lyties, gyvenę ar vis dar gyvenančius smurtinėje aplinkoje (daugiau informacijos apie su smurtu susijusią statistiką rasite 38 psl.). Diskutuojant kai kuriems mokymų dalyviams (ar mokymų vedėjoms) gali kilti skausmingų, nemalonių, trauminių prisiminimų apie asmenines patirtis, dėl to svarbu reaguoti jautriai, laikytis bendro darbo susitarimų ir užtikrinti saugią atmosferą dalijantis mintimis bei jausmais. Prieš pristatant su jautriomis temomis susijusią medžiagą, dalyvius galima iš anksto įspėti, suteikiant joms pakankamai laiko pasiruošti, o jei šiose dalyse dalyvauti nenorima – leisti laikinai atsitraukti, atsiriboti. Taip pat apgalvokite vaizdinę medžiagą, ketinamą naudoti skaidrėse: ji turi būti informatyvi, tačiau nešokiruojanti. Atsižvelkite į tai, kad, priklausomai nuo asmeninių kiekvieno dalyvio patirčių, skirtingo pobūdžio vaizdai gali iššaukti nemalonių prisiminimų ar reakcijų. Vaizdai, mokymų metu pasitelkiami žalingiems reiškiniams iliustruoti, turėtų būti rodomi tik trumpą laiką.

REKOMENDACIJOS ORGANIZUOJANT MOKYMUS NUOTOLINIU BŪDU

Mokymus vedant nuotoliniu būdu patogiu naudoti „Zoom“ platformą. Parengta medžiaga ir skaidrėmis su dalyvėmis galite dalintis pasitelkdamas dalinimosi ekrano vaizdu (angl. *screenshare*) funkciją. Diskusijoms grupelėse pravers „rooms“ (kambarių) funkcija.

Pasidalinti grupelėse pateikiamomis situacijomis galite naudodamos „Google Drive“, „Google Docs“ arba kitą dokumentų laikymo platformą (medžiagą pasiruoškite iš anksto). Baltą lentą, ant kurios bendrose diskusijose žymėsite dalyvių mintis, arba spalvotus lipnius lapelius galite keisti „Google Jamboard“ įrankiu. Užduotį, kai reikia priskirti sąvokas tam tikroms kategorijoms, galima atlikti naudojant „Wordwall“ platformą (www.wordwall.net).

REKOMENDACIJOS MOKYMŲ EIGAI

Mokymų programoje numatykite reguliarias pertraukas. Persvarstyti savo išankstines nuostatas ir diskutuoti apie jas su kitais žmonėmis – sunkus, daug susikaupimo, o kartais ir kantrybės bei energijos reikalaujantis darbas. Nusiteikite, kad mokymų dalyviams bus reikalingos trumpesnės pertraukos tarp užsiėmimų bei ilgesnė pietų pertrauka.

Prieš pradėdami mokymus skirkite laiko saugiai aplinkai sukurti. Kadangi mokymų metu bus nagrinėjamos jautrios temos, užsiėmimų pradžioje svarbu pabrėžti, kad šie mokymai – saugi erdvė, kurioje visiems sudarytos sąlygos nuoširdžiai dalytis kylančiomis mintimis ir jausmais. Mokymų pradžioje kartu su grupe aptarkite būsimo bendro darbo ypatumus ir susitarkite dėl konkrečių aspektų/taisyklių.

SIŪLOMI SUSITARIMAI:

- kalbėti po vieną;
- būti jautriu/atidžia, gerbti kitokią nuomonę;
- neskubėti ir neskubinti (turėti ir suteikti erdvės);
- „stop“ teisė (teisė nebesidalinti, sustoti ar išeiti iš patalpos, jei jaučiamas neigiamas emocinis atsakas iš aplinkinių ar paties savęs);
- dalyvauti aktyviai;
- mokymų metu nesinaudoti mobiliuoju telefonu (išskyrus atvejus, kai tai reikalinga užduočiai atlikti).

Susipažinkite su mokymų dalyvių lūkesčiais. Paprašykite jų atsakyti gyvai arba, virtualių mokymų atveju, „chat“ (pokalbio) langelyje atsakyti į šiuos klausimus: *Ko tikiuosi iš šių mokymų? Ką norėčiau išmokti ar sužinoti? Kokių iššūkių man gali kilti mokymų metu?* Tai svarbu tiek mokymus vedantiems asmenims, kad geriau suprastų grupę ir jos nusiteikimą – tiek patiems dalyviams, siekiant geriau, sąmoningiau suprasti savo asmeninį ir grupės mokymosi procesą.

MOKYMŲ PROGRAMA „SMURTO LYTIES PAGRINDU PREVENCIJA MOKYKLOJE“

PIRMA MOKYMŲ DALIS

TRUKMĖ	UŽSIĖMIMO PAVADINIMAS	
35 min.	Susipažinimas, saugios aplinkos kūrimas	
1 val. 10 min.	Įkalinta lytis: lyčių stereotipų ir nuostatų sąsaja su smurtu lyties pagrindu	8 psl.
15 min.	Pertrauka	
1 val. 30 min.	Netinkamo elgesio mokyklos aplinkoje atpažinimas	13 psl.
60 min.	Pertrauka	
1 val. 15 min.	Reagavimas į smurtą mokykloje	25 psl.
15 min.	Pertrauka	
45 min.	Smurto prevencijos mechanizmo mokykloje kūrimas. Pokyčių plano rengimas	31 psl.
45 min.	Refleksija, mokymų įvertinimas ir atsisveikinimas	

ANTRA MOKYMŲ DALIS

TRUKMĖ	UŽSIĖMIMO PAVADINIMAS	
35 min.	Įžanga į temą ir saugios aplinkos kūrimas	
1 val.	Smurtas artimoje aplinkoje: samprata ir formos	35 psl.
15 min.	Pertrauka	
1 val. 15 min.	Kodėl sunku išeiti iš smurtinės aplinkos?	45 psl.
60 min.	Pertrauka	
1 val. 30 min.	Smurto artimoje aplinkoje poveikis vaikams ir mokyklos vaidmuo	55 psl.
15 min.	Pertrauka	
55 min.	Smurto prevencija mokykloje: veiksmų planas	66 psl.
45 min.	Refleksija, mokymų įvertinimas ir atsisveikinimas	

PIRMA MOKYMŲ DALIS

ĮKALINTA LYTIS: LYČIŲ STEREOTIPŲ IR NUOSTATŲ SĄSAJA SU SMURTU LYTIES PAGRINDU

Trukmė: 1 val. 10 min.

Uždaviniai:

- didinti sąmoningumą apie lyčių stereotipus ir jų poveikį elgesiui;
- skatinti atpažinti, kaip lyčių nuostatos lemia tam tikrą socialinį elgesį;
- ugdyti supratimą apie lyčių stereotipų ir nuostatų sąsajas su smurtu lyties pagrindu.

Reikalingos priemonės:

- lipnūs arba paprasti lapeliai;
- tušinukai;
- dideli popieriaus lapai;
- kompiuteris;
- projektorius;
- parengtos skaidrės.

Užsiėmimo tvarkaraštis:

TRUKMĖ	TURINYS	PRIEMONĖS
00:00–00:03	Trumpa įžanga ir užsiėmimo pristatymas	
00:03–00:30	Dalyvių prisiminimai apie lyčių nuostatas vaikystėje	Lapeliai, rašikliai, didelis plakatams skirtas popierius su stovu, markeriai
00:30–00:35	Lyčių nuostatų įtaka asmenų elgesiui ir besiformuojančioms asmenybėms	Dideli popieriaus lapai, markeriai
00:35–1:00	Prezentacija apie lyčių stereotipų poveikį	PPT prezentacija
1:00–1:10	Diskusija ir sesijos užbaigimas	

DETALUS UŽSIĖMIMO APRAŠYMAS PAGAL DALIS

00:00–00:03 Trumpa įžanga ir užsiėmimo pristatymas

Šio užsiėmimo metu svarbu, kad dalyviai galėtų susėsti ratu. Išdalinkite joms po kelis lipnius arba paprastus lapelius ir tušinukus. Paaiškinkite dalyviams, kad pakviesite jas pakelti po prisiminimus.

Pastaba. Kursyvu rašomas tekstas, kurį galite sakyti grupei balsu.

00:03–00:30 Dalyvių prisiminimai apie lyčių nuostatas vaikystėje

Kokio klausimo sulaukia ką tik pagimdžiusi moteris? Tai yra klausimas, ar gimė berniukas, ar mergaitė. Ir nuo tos akimirkos kažkas nutinka – tėvai atitinkamai įrenginėja vaiko kambarį, perka tam tikras dovanas, tam tikrų spalvų drabužius, tinkančius arba berniukui, arba mergaitei.

Šis procesas vyksta visą mūsų gyvenimą, todėl norėčiau pakviesti Jus pasiimti po kelis lapelius ir rašiklį ir užrašyti visas žinutes, lūkesčius, reikalavimus, kuriuos vaikystėje bei

paauglystėje, šeimoje ir mokykloje, girdėjote vien dėl to, kad gimėte berniuku, mergaitė. Surašykite viską, ką aplinkoje girdite sakant mergaitėms, merginoms, berniukams, vaikinams, vien todėl, kad jie mergaitės, merginos, berniukai, vaikinai. Ko iš jūsų ir jų tikėjosi(-isi), reikalavo(-auja)?

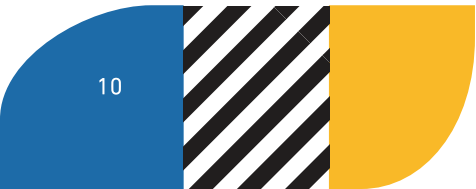
Taip pat galima paprašyti dalyvių pagalvoti, iš kur atsiranda tos taisyklės, lūkesčiai, reikalavimai – ar jos/jie visa tai girdėjo asmeniškai iš artimų žmonių, darželyje, mokykloje, namie, studijų, darbo metu, televizijoje ir t. t.

Įžvalgoms užrašyti skirkite apie 5 min. Paprašykite visų dalyvių ant vieno lapelio žymėti prisiminimus mergaitėms, merginoms, o ant kito – berniukams, vaikinams. Tada pakvieskite visus dalyvius individualiai įbalsinti girdėtas žinutes. Tuo tarpu ant vienos didelio lapo pusės užrašykite MOTERYS, ant kitos – VYRAI, ir užfiksuokite dalyvių girdėtas žinutes arba leiskite joms patiems priklijuoti lapelius ant bendrojo lapo, kaskart patiems garsiai perskaitant, kas juose parašyta. Pabrėžkite, kad labai svarbu įvardyti visas pasižymėtas žinutes, net jei šios kartojasi. Prie pasikartojančių ar panašių žinučių žymėkite brūkšniukus – taip išryškės dominuojantys teiginiai/nuostatos.

Vienoje didžiojo lapo pusėje surašykite, ko tikimasi iš moterų, kokios savybės joms priskiriamos, kitoje – ko reikalaujama iš vyrų ir kokiais išvaizdos bei asmenybės bruožais siejami jie. Svarbu akcentuoti, kad tai nereiškia, jog mes galvojame, kad vyrai ir moterys tokie yra ar turi būti – tai tik parodo, kokias žinutes mes gauname.

Lentelės pavyzdys (čia pateikiami pavyzdžiai, kuriuos surinkome mokymų metu, jie gali skirtis konkrečioje grupėje):

LŪKESČIAI MERGAITĖMS/MOTERIMS	LŪKESČIAI BERNIUKAMS/VYRAMS
Tvarkinga	Neverkia
Nuolanki, paklusni, neišsišokanti	Stiprus, raumeningas
Rūpinasi namų švara, valgio gaminimu	Dirba ūkio darbus
Jautri	Turi padėti tėvams
Vakarais negali vaikščioti viena	Turi būti mandagus su mergaitėmis
Turi prižiūrėti brolius ir seseris	Jei kas lenda, duoda į galvą
Kt.	Kt.

Šis paveikslas parodo, kaip iš skirtingų šaltinių išmokstame, kokie turėtų būti vyrai, kokios – moterys. Bendras tokių šaltinių pavadinimas yra „lyčių vaidmenys“. Šie vaidmenys mums pateikiami kaip standartinės dėžutės, į kurias turime sutilpti. Dar kitaip šios dėžutės vadinamos „socialine lytimi“. Tai – socialinės normos ir vaidmenys, kurių iš mūsų tikisi visuomenė – kaip turi elgtis ir atrodyti bei ką jausti vyras ir ką – moteris.

00:30–00:35 Lyčių nuostatų įtaka asmenų elgesiui ir besiformuojančioms asmenybėms

Paprašykite dalyvių įsivaizduoti, kad visas įvardytas žinutes išgirsta realūs vaikai. Paprašykite pagalvoti, kas nutinka, kai ta mergaitė ir berniukas užauga ir tampa konkrečiu žmogumi, pavyzdžiui Migne arba Bernardu, koku žmogumi jie tampa, jei nuširdžiai laikosi visų lentelėje užrašytų nurodymų. Žinoma, realiame gyvenime mes esame gerokai kompleksiškesnės asmenybės ir nebūtinai laikomės visų mums nuo vaikystės siunčiamų žinučių arba jas interpretuojame pagal labai skirtingas asmenines patirtis. Dalyvių įžvalgas iškart užrašykite po visais atitinkamais teiginiais.

Žemiau pateikti klausimai, kuriuos galite moksleiviams užduoti diskusijos metu

Kokie jie būtų žmonės? Ar norėtumėte būti aplink tokius žmones – su jomis dirbti, mokytis, kurti šeimą? Kaip juos vertintų visuomenė? Ar pačios norėtumėte būti tokiais žmonėmis?

00:35–01:00 Prezentacija apie lyčių lyčių normų įtaką

Pristatykite parengtą prezentaciją apie lyčių normų įtaką visuomenei. Pateikite skirtingos statistikos pavyzdžių apie vaikinų ir merginų profesinius pasirinkimus, asmenų pasiskirstymą pagal lytis LR Seime, Vyriausybėje, merų pozicijose, apie savižudbių skaičių lyčių požiūriu, vyrų ir moterų gyvenimo trukmę, laiką, kurį namų ruošai skiria vyrai ir moterys, taip pat priklausomai nuo to, ar gyvena vieni, ar su partneriu, ar turi vaikų. Trumpai aptarkite „stiklo lubų“ efektą¹ ir kliūtis, su kuriomis susiduria moterys, siekdamos užimti vadovaujamas pareigas, padiskutuokite, kaip lūkesčiai vyrams sąlygoja prastesnę jų emocinę sveikatą, rizikingą elgesį vairuojant, kaip lyčių

1 „Stiklo lubų efektas“ – tai nematomas, bet sunkiai įveikiamas barjeras, kuris moterims, nepriklausomai nuo jų kompetencijos bei darbo rezultatų neleidžia užimti aukštesnių pareigų, kilti karjeros laiptais.

nelygybė prisideda prie smurto artimoje aplinkoje. Kad būtų aiškiau, kaip visuomenėje normalizuojamas seksualinis priekabiavimas ir smurtas dėl lyties, galima įtraukti moterų bei vyrų reprezentacijos pavyzdžių reklamose, žurnaluose ir kitur. Reklamoje moterys dažnai ne tik sudaiktinamos, bet ir seksualizuojamos, vyrų atveju neretai formuojamas kūno kultas, rodant tik itin raumeningą kūną. Visa tai tiesiogiai veikia tai, kaip mes suvokiame ne tik kitų, bet ir savo pačių kūną.

Dėl lyčių stereotipų taip pat normalizuojami žalingi santykiai: filmuose matome romantizuojamą pavydą ir dėl to kylančius smurtinius veiksmus, normalizuojamas melas, nepasitikėjimas ir kontrolė santykiuose.

01:00–01:10 Apibendrinimo diskusija ir sesijos uždarymas

Matome, kad įvairūs visuomenės konstruojami lūkesčiai daro įtaką tiek vyrų, tiek moterų gyvenimo kokybei.

Pakvieskite dalyvius pasidalinti įžvalgomis, ką būtų galima daryti kitaip, bei kas galėtų padėti įveikti lyčių stereotipus.

NETINKAMO ELGESIO MOKYKLOS APLINKOJE ATPAŽINIMAS

Trukmė: 1 val. 30 min.

Uždaviniai:

- sukurti saugią erdvę dalyviams patyrinėti savo nuostatas lyčių atžvilgiu;
- ugdyti dalyvių gebėjimus atpažinti skirtingas smurto dėl lyties formas analizuojant praktines situacijas, susijusias su mokyklos aplinka.

Reikalingos priemonės:

- paruoštos situacijos, rodomos ekrane;
- parengti situacijų aprašymai;
- klausimai grupelėms;
- skaidrės su teorine medžiaga;
- verčiamo popieriaus (angl. *flipchart*) lapai;
- lapai grupelių užrašams;
- tušinukai;
- kompiuteris;
- projektorius.

Užsiėmimo tvarkaraštis:

TRUKMĖ	TURINYS	PRIEMONĖS
00:00–00:15	Trumpa įžanga į temą. Pristatomos smurto formos mokyklos aplinkoje	Skaidrės
00:15–00:50	Darbas grupelėse. Analizuojamos situacijos	Skaidrėse ir išdalintuose popieriaus lapuose pateikiamos situacijos
00:50–00:10	Praktinė užduotis „Ribų brėžimas“	
01:10–01:30	Trumpa refleksija ir sesijos užbaigimas	

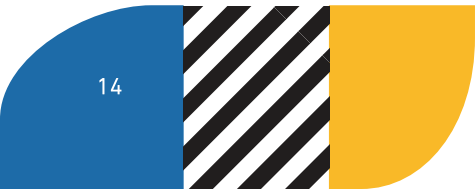
DETALUS UŽSIĖMIMO APRAŠYMAS PAGAL DALIS

00:00–00:15 Įžanga: smurto formų mokyklos aplinkoje pristatymas

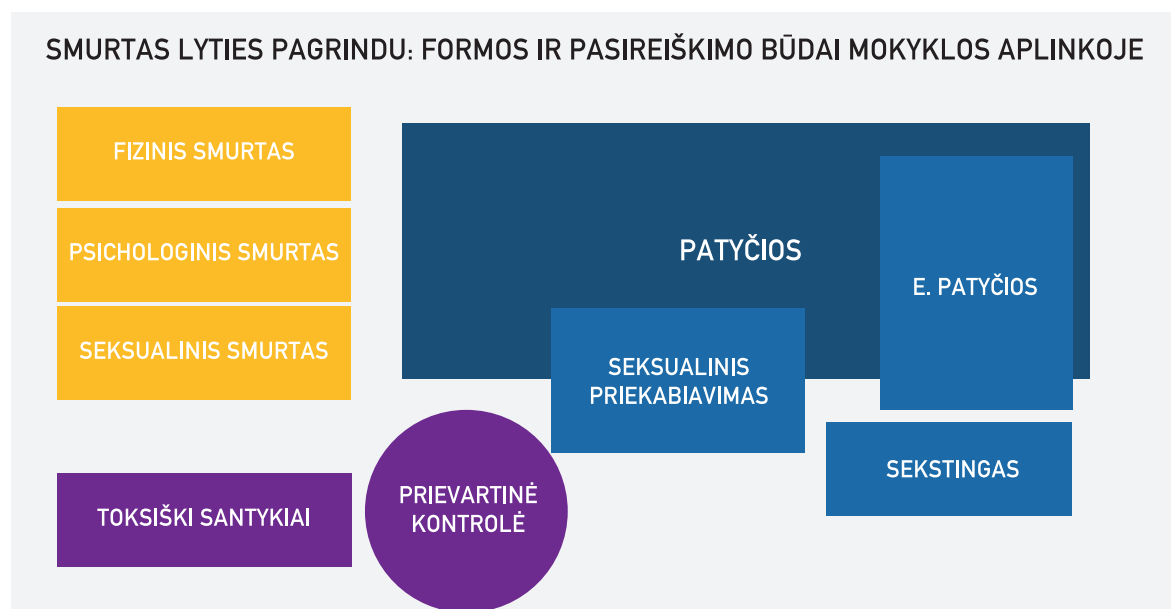
Jei užsiėmimai vyksta iškart vienas po kito, susiekite naujai pristatomą medžiagą su aptartąja ankstesnėje dalyje – apie stereotipus, lūkesčius skirtingų lyčių atstovams ir šių nuostatų pasekmes. Pažymėkite, kad šios temos glaudžiai susijusios tarpusavyje.

Pagalvokime, kaip su lytimi susijusios nuostatos ir lūkesčiai perkeliami į mokyklos aplinką. Kiekvienas pagalvokime apie vieną pavyzdį, kaip išankstinės nuostatos apie lyčių vaidmenis mokyklos aplinkoje pasireiškia per netinkamą elgesį, smurtą ar patyčias.

Aptarkite smurto formas ir jų pasireiškimo būdus mokyklos aplinkoje naudodamos apačioje pateiktą medžiagą. Aptarkite šiai temai aktualias sąvokas ir terminus, tokius kaip „seksualinis priekabiavimas“, „sekstingas“ ir pan. Galite grupės paprašyti pavyzdžiais įvardyti, kas, jų nuomone, yra seksualinis priekabiavimas ir smurtas dėl lyties.

TEORINĖ MEDŽIAGA:

Smurto dėl lyties sąvoka (kitais žodžiais, smurto artimoje aplinkoje) yra pakankamai nauja ir gana retai naudojama, todėl kyla klausimų apie jos apibrėžtį, apimtį ir atpažinimą. Toliau pateiksime dėl šių priežasčių sunkiau atpažįstamų bei stigmatizuojamų reiškinių apibrėžimus.

Smurtas lyties pagrindu – tai prieš asmenį nukreiptas smurtas dėl jo ar jos lyties, lytinės tapatybės ar lyties raiškos. Dėl visuomenėje vyraujančių stereotipinių su išvaizda ir elgesiu susijusių lūkesčių (dėl kultūriškai susiklosčiusio nelygiavertio santykio tarp lyčių), smurtą dėl lyties dažniau patiria moterys ir merginos, tačiau su šiuo reiškiniu dėl neatitikimo „vyriškumo“ normoms taip pat susiduria ir vaikinai.

Smurtas lyties pagrindu gali vykti:

- tarp moksleivių;
- tarp moksleivių ir mokytojų (tiek tiesioginio elgesio, tiek ugdymo turinio atžvilgiu);
- tarp mokytojų;
- pakeliui į mokyklą – tarp svetimų žmonių;
- šeimoje.

Smurtą dėl lyties ne visada lengva atpažinti, ypač turint tam tikrus įsitikinimus. Tai reiškia, kad berniukai, kurie neatitinka tradiciškai vyrams priskiriamų stereotipų ir šoka baletą, arba merginos, žaidžiančios futbolą ar susitikinėjančios su daugiau nei vienu vaikinu vienu metu, rizikuoja patirti patyčias, diskriminaciją ir smurtą vien dėl to, kad jų elgesys skiriasi nuo „įprasto“, visuomenės normomis paremto elgesio, ir neretai aplinkiniai – o kartais ir pačios aukos – to nepastebi ar nevertina kaip smurto. Remiantis vadinamuoju Duluth modeliu, nusakančiu galimas smurto artimoje priežastis, kai kurie lyties pagrindu smurtaujantys žmonės stengiasi kontroliuoti tuos, kurie, jų nuomone, turi žemesnį statusą visuomenėje². Dėl to skirtingomis formomis pasireiškiantį smurtą dėl lyties mokyklose gali neproporcingai dažniau patirti asmenys, taip pat diskriminuojami dėl savo rasės, tautybės, negalios, seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės, religijos, socialinio statuso ir t. t.

Smurtas lyties pagrindu santykiuose su bendraamžiais pasireiškia pravardžiovimu, gandų skleidimu ir šmeižiant (patyčios), nepageidaujamu kito asmens lietim, pornografijos rodymu, sekstingu (seksualinis smurtas), mušant ar stumdant kitą žmogų (fizinis smurtas), ignoruojant, atstumiant (socialinė atskirtis). Patyčios taip pat vyksta SMS žinutėmis, elektroniniu paštu ar socialiniuose tinkluose.

Smurtas lyties pagrindu pasireiškia ir santykiuose su antrąja puse. Svarbu suvokti, kad smurtas – tai ne vienkartinis konfliktas, o įrankis partnerio kontrolei. Tokio smurto požymiai panašūs į smurto artimoje aplinkoje požymius: nuolatinis žeminimas, izoliacija nuo šeimos ar draugų, spaudimas neleisti laiko su tam tikrais žmonėmis, nurodinėjimas, kaip partneris turėtų rengtis, grasinimai nuskriausti ar išsiskirti (psichologinis smurtas); trenkimas, mušimas, spardymas, daiktų mėtymas, trankymas ir pan. (fizinis smurtas); prievartinis įkalbinėjimas lytiniais santykiais arba išprievartavimas, sekstingas (seksualinis smurtas); finansinė kontrolė, vertimas atsiskaityti už išlaidas, pateisinti pirkinių būtinumą ir pan. (ekonominis smurtas). Smurtas santykiuose – nebūtinai tik ilgalaikių santykių problema, jis gali vykti ir pasimatymų ar trumpalaikės draugystės metu.

Seksualinis priekabiavimas, kaip apibrėžta Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme, yra nepageidaujamas, užgaulus, žodžiu, raštu ar fiziniu

² <https://www.theduluthmodel.org/what-is-the-duluth-model/>

veiksmu išreikštas seksualinio pobūdžio elgesys, kuriuo kenkiama asmens orumui bei sukurama bauginanti, priešiška, žeminanti ar įžeidžianti aplinka.

ES pagrindinių teisių agentūros (FRA) apklausų duomenimis, kas trečia moteris Lietuvoje yra patyrusi seksualinį priekabiavimą (tuo tarpu Švedijoje – 81 proc.), tačiau Lietuvoje ir pranešamų atvejų mažai. Mokslininkai pažymi, kad tose šalyse, kur minėtas procentas mažesnis, tai taip pat susiję su tuo, jog jose apie šį reiškinį rečiau ir pranešama³.

Apie seksualinį priekabiavimą kalbėti nėra paprasta, nes ilgus metus toks elgesys buvo įprasta kasdienybė, o ir lytiškumo ugdymo pamokų tiesiog nebuvo. Stereotipiškai suformuotas požiūris į moterų ir vyrų socialinius vaidmenis bei elgseną šeimoje ir visuomenėje įtvirtina bei pateisina moterų ir vyrų galios disbalansą, nelygią padėtį tiek viešojoje, tiek privačiojoje sferose, ir diskriminaciją. Svarbu suprasti, kad mokykloje nepakanka mokyti apie pagarbą ar mandagų elgesį vienas kito atžvilgiu, nes seksualinis priekabiavimas yra galios demonstravimu, kultūrinėmis normomis paremtas socialinis reiškinys.

Tyrimai rodo, kad nuostatos lyties atžvilgiu reikšmingai susijusios ir su asmeninės seksualinio priekabiavimo patirties suvokimu. Tiek vyrai, tiek moterys, pasižymintys labiau išreikštomis seksistinėmis nuostatomis, rečiau nurodo patyrę seksualinį priekabiavimą. Seksistinės nuostatos susijusios su didesne tolerancija tokio pobūdžio elgesiui, jas turintys asmenys dažniau priskiria seksualinį priekabiavimą flirtui, yra linkę sumenkinti šią patirtį ir vertinti ją kaip įprastą romantinių santykių dalį, „kabinimą“. Tokie įsitikinimai trukdo atpažinti ne tik aplink vykstančias seksualinio priekabiavimo situacijas, bet ir tinkamai identifikuoti savo patirtį. Taip pat svarbu suprasti, kad net ir vienkartinė seksualinio priekabiavimo patirtis gali turėti ilgalaikes pasekmes atitinkamo žmogaus emocinei sveikatai, vėliau ji neretai nuolatos permąstoma ir pakartotinai išgyvenama⁴.

3 European Union Agency of Fundamental Rights, “Violence against women: an EU-wide survey, Main results” (2014), 110 psl. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

4 U. Litvinaitė, „Seksualinį priekabiavimą tiriančios mokslininkės: didžiausias dėmesys turėtų būti skiriamas seksistinių nuostatų keitimui“ (2019 m. lapkričio 7 d.) <https://manoteises.lt/straipsnis/seksualini-priekabiavima-tiriancios-mokslininkes-didziausias-demesys-turetu-buti-skiriamas-seksistiniu-nuostatu-keitimui/>

Todėl svarbu didinti lytinį raštingumą, kuris suteikia žinių ir gebėjimų atpažinti netinkamą elgesį bei jį reaguoti, vertinti save, savo kūno autonomiją, suprasti savo ribas, mokytis jas brėžti.

Seksualinio priekabiavimo formų daug ir jos įvairios: pavyzdžiui, į asmenį nukreipti geidulingi žvilgsniai, švilpčiojimai, seksualinių ypatybių, asmens kūno formų, fiziologinių funkcijų aptarinėjimas girdint jam pačiam ir jos bendraklasiams ar kolegoms, aukos asmeninės ribos peržengimas, žeminantys, seksistiniai juokeliai, įvairūs seksualinio pobūdžio pasiūlymai, gašlios užuominos ar pokalbiai.

Sekstingas – atvirai seksualaus turinio žinučių, apnuogintų ar nuogų kūnų nuotraukų, filmukų siuntimas ar gavimas abiejų pusių sutarimu, naudojantis mobiliuoju telefonu, kompiuteriu ar kita skaitmenine priemone.

Sekstingas tarp suaugusiųjų gali būti toleruotinas, jei abi komunikujančios pusės tokiam elgesiui pritaria, tačiau siunčiamos ar platinamos nuogo ar pusnuogio vaiko ar paauglio nuotraukos – nusikaltimas, net jei šiuos vaizdus platinantis asmuo pats yra nepilnametis.

Jauni žmonės gali užsiimti sekstingu tyrinėdami savo seksualumą, juokaudami arba dėl socialinio spaudimo. Pasitaiko atvejų, kai asmuo šantažuojamas ar verčiamas siųsti tokio pobūdžio turinį grasinant pavišinti asmeninę jo informaciją (nuotraukas) draugams ar šeimai. Nutinka ir taip, kad nuogo kūno vaizdas publikuojamas virtualiame grupės susirašinėjime nurodant konkretaus žmogaus vardą, nors pastarasis su atsiųsta nuotrauka neturi nieko bendra, o ji pati buvo rasta internete.

00:15–00:50 Darbas grupelėse, situacijų analizė

Suskirstykite dalyvius į 3-4 žmonių grupes. Prieš pradedant sesiją svarbu priminti grupės susitarimus, leidžiančius saugiai diskutuoti ir visiems išreikšti savo nuomonę.

Kiekvienai grupei pateikite tą pačią situaciją. Tuomet kartu su visomis dalyvėmis aptarkite pateiktus diskusijos klausimus, leidžiančius patyrinėti jų nuostatas ir skatinančius atpažinti skirtingas smurto formas mokyklos aplinkoje.

Išdalintuose lapuose matote aprašytą situaciją ir aptarimui skirtus klausimus. Kiekviena grupelė turės 10 minučių situacijai aptarti grupelės viduje, o tuomet jas apžvelgsime ir padiskutuosime visi kartu. Iš pradžių tyliai perskaitykite situaciją ir aptarkite ją su savo grupelės narėmis.

SITUACIJOS ATPAŽINIMUI IR DISKUSIJAI

I SITUACIJA

Vyksta klasės vakarėlis, kurio Daiva labai laukė, nes tikėjosi, kad tai bus gera proga pašokti ir praleisti laiko su savo simpatija Tomu. Vakarėliui Daiva pasipuošė – apsivilko naują aptemptą suknelę iki kelių, pasidažė. Vakarėliui įsibėgėjant Daiva pastebėjo, kad Tomas su draugais paslapčia vis gurkšnoja alkoholinį gėrimą iš „fleškutės“ ir jo kalba darosi vis mažiau rišli. Vakaro pabaigoje, jiems besibučiuojant, Tomas pradėjo glostyti Daivos šlaunis, o kai Daiva patraukė jo rankas, jis dar ryžtingiau bandė jas užkišti jai po suknele. Daiva garsiai šūktelėjo „baik“ ir nustūmė Tomą. Klasiokai susižvalgė ir pradėjo tarpusavyje šnabždėti. Kitą dieną tarp klasiokų buvo girdėti įspūdžiai iš vakarėlio ir pokalbiai apie provokuojantį Daivos elgesį – „pati prisiprašė“. Net geriausia Daivos draugė Julija jai besiguodžiant dėl situacijos pakomentavo, kad Daivos apranga buvo labai viliojanti.

Klausimai diskusijai:

- Kaip Tomo ir klasiokų elgesys privertė Daivą jaustis?
- Kaip vertinate Tomo elgesį? Ko Tomas siekė tokiu elgesiu? Kokios tokio elgesio priežastys?
- Kaip vertinate klasiokų elgesį? Kokios jų elgesio priežastys?
- Ar atpažįstate čia netinkamą elgesį?
- Ar laikote tokį elgesį smurtu? Ar įžvelgiate lyties aspektą šioje situacijoje?
- Kaip elgtumėtės Jūs Julijos vietoje?

Aptariant šią situaciją greičiausiai iškils diskusija apie alkoholio vaidmenį joje. Diskutuojant svarbu paneigti visuomenėje vyraujantį mitą, kad smurto kaltininkas yra

alkoholis, ir aptarti sutikimo (angl. *consent*) svarbą bei apibrėžimą. Grupėje gali išryškėti ir aukos kaltinimas, dažnai pasitaikantis visuomenėje. Čia svarbu priminti, kad nesvarbu, ką dėvėjo ir kaip atrodė nuo priekabiavimo nukentėjęs žmogus, nes netinkamai pasielgė ne jis, o smurtautojas (-a).

Pirmųjų įgūdžių, užtikrinančių gebėjimą atpažinti savo poreikius ir juos aiškiai iškomunikuoti, lavinimas prasideda labai anksti. Vaikai ir paaugliai turi žinoti, kad net jei komentarai, žvilgsniai, veiksmai yra pateikiami kaip juokas ar pokštas (o taip dažnai būna) – tai vis tiek gali būti laikoma priekabiavimu. Reikėtų paminėti, kad priekabiavimas yra nepageidaujamas elgesys. Vadinasi, jei komentarai ar kitas sulaukiamas elgesys kelia nepatogumą, tai yra priekabavimas.

Viena iš dažnai tarp paauglių pasitaikančių smurto formų yra seksualinis priekabiavimas. Kaip atskirti flirtą ir nesmurtinį dėmesio rodymą nuo seksualinio priekabiavimo? Dažnai diskutuojant apie seksualinį priekabiavimą iškyla klausimas, kur yra riba tarp flirto/simpatijos reiškimo ir asmeninės žmogaus erdvės ribos peržengimo.

TEORINĖ MEDŽIAGA

Sutikimas (angl. *consent*) – tai leidimas vykti bendram veiksmui ar susitarimas drauge kažką veikti. Sutikimui reikalinga pagarba ir tarpusavio komunikacija. Prašyti sutikimo ir mokėti jį išreikšti itin svarbu vaikus mokyti nuo pat ankstyvo amžiaus – tai gali sąlygoti santykius šeimoje, tarp draugų, bendraamžių, ir, galiausiai, romantinius santykius. Sutikimas apima tiek savo paties, tiek kitų asmenų ribų atpažinimą ir gerbimą. Suprasdami, kas yra sutikimas, mokėdami jį iškomunikuoti ir išgirsti, turime įgūdžius pasišalinti iš situacijos, kurioje patys jaučiamės nejaukiai, ir gerbti kito asmens ribas. Sutikimas taip pat yra kiekvieno asmens teisė priimti sprendimą dėl seksualinio pobūdžio veiksmų.

Tam, kad įvyktų sutikimas, reikalingos dvi sąlygos: pirma, jo turi būti paprašyta, ir antra, jis turi būti gautas.

Apie sutikimą svarbu žinoti:

- Sutikimas duodamas laisva valia ir savo noru. Sutikimą kažką veikti galima laikyti sutikimu, jeigu žmogus pats, laisvai ir savarankiškai sutiko tai veikti. Sutikimas įvyksta per pokalbį tarp seksualinio ar kitokio pobūdžio veikloje dalyvaujančių asmenų. Sutikimas turi būti aiškus ir abipusis.
- „Ne“ visada reiškia „ne“, nepriklausomai nuo to, ar toks atsakymas gautas žodžiu, ar nežodiniu būdu. Aiškaus, savanoriško „taip“ nebuvimas taip pat reiškia „ne“.
- „Taip“, išreikštas žmogų verčiant kažką veikti, nėra sutikimas. Priverstinis sutikimas gali būti išgautas asmenį spaudžiant, įkalbinėjant, jam grasinant, bandant sukelti kaltės jausmą, šantažuojant, gėdijant, bauginant, tyčiojantis ar priekabiaujant.
- Sutikimas yra pozityvus, savanoriškas, aktyvus ir sąmoningas pritarimas įsitraukti į kokią nors bendrą veiklą ar santykį, pvz., seksualinį santykį. Kai žmogus sutinka, jis savimi pasitiki ir yra užtikrintas savo sprendimu.
- Asmuo, inicijuojantis seksualinio pobūdžio kontaktą ar norintis pereiti į kitą intymumo lygį, yra tas, kuris turi pasiteirauti, **paklausti ir gauti aiškų atsakymą**, prieš tęsdamas bet kokį tolimesnį seksualinio ar kito pobūdžio kontaktą.
- Sutikimas yra tęstinis, abipusis veiksmas: vienas žmogus paprašo sutikimo, kitas jį duoda arba ne. Kalbėjimasis ir komunikacija tęsiasi vystantis veiksams ar jiems besikeičiant – sutikimo turi būti prašoma kaskart inicijuojant naują veiksmą.
- Sutikimą bet kuriuo metu galima „atsiimti“ – veiksmo eigoje pakeisti nuomonę ir nuspręsti nebetęsti. Tokiu atveju prieš tai duotas sutikimas nebegalioja ir nieko nebereiškia, o veiksmai turi būti nutraukti.
- Sutikimo negalima nuspėti ar numanyti. Flirtavimas, apranga, erotinės žinutės ar bet kokia seksualinio pobūdžio komunikacija nereiškia sutikimo seksualiniams veiksams.
- Nevisapusiškai aiškus bendravimas, kurio reikšmė tik nuspėjama, taip pat nelaikomas sutikimu. Sutikimas turi būti aiškiai išreikštas, tad esant neužtikrintumui, ar kitas žmogus tikrai nori kažką veikti, prieš tęsdamas veiksmą inicijuojantis žmogus privalo atsiklausti ir sulaukti atsakymo.

- Tyla ar atsakymo nebuvimas nėra sutikimas.
- Fizinio pasipriešinimo nebuvimas nėra sutikimas.
- Žmonės, kurie yra girti, apsvaigę, miegantys ar netekę sąmonės negali duoti sutikimo nei teisine, nei praktine prasme. Norint gauti aiškų atsakymą dėl sutikimo, abu asmenys privalo būti blaivūs ir sąmoningi.

II SITUACIJA

Keturiolikmečiai Edvinas ir Laura draugauja jau penkis mėnesius. Laura pastebi, kad Edvinas vis dažniau žiūri į savo telefoną ir ima nerimauti, kad galbūt jis susirašinėja su kitomis merginomis. Kartą Edvinui esant vonioje Laura norėjo patikrinti jo telefoną, bet spėjo tik pamatyti susirašinėjimą su Egle. Laura labai susinervino ir pateikė Edvinui ultimatumą: jeigu jis neparodysiąs žinučių, ji su juo išsiskirsianti.

Klausimai diskusijai:

- Ką ši situacija pasako apie Edvino ir Lauros santykius?
- Ką Lauros vietoje būtumėte darę (-iusi) kitaip?
- Ar Edvinas turėjo teisę pasakyti „ne“ ir nerodyti žinučių? Kodėl?
- Kokius kitus kontrolės pavyzdžius paauglių elgesyje (nebūtinai šioje situacijoje) atpažįstate?
- Kas svarbu santykiuose? Kokie aspektai parodo, kad santykiai sveiki?

Aptarę pirmąją situaciją, išdalinkite grupelėms antrosios situacijos aprašymą ir klausimus diskusijai.

Svarbu akcentuoti, kad sveiki santykiai yra pagrįsti pasitikėjimu, pagarba ir atsižvelgimu į kito asmens poreikius. Žalinguose santykiuose šių vertybių nėra – atvirkščiai, juose pasitaiko nepagarbos ir pavydo, pateisinamo meile ar rūpesčiu, kontroliavimo, perdėto domėjimosi viskuo, ką daro kitas, psichologinio žeminimo ar net smurto.

Neretai intensyvus domėjimasis kito asmens gyvenimu, kontroliavimas, pernelyg dažni skambučiai ar nuolatinis atsiradimas tose vietose, kur partneris leidžia laiką romantizuojamas ir traktuojamas kaip dėmesio rodymas ar meilės išraiška. Tačiau

iš tiesų toks elgesys dažnai reiškia kito asmens kontroliavimą ir jo asmeninių ribų peržengimą/savavališką plėtimą. Toks elgesys santykiuose gali būti laikomas prievartine kontrole ir/ar smurto forma. Dėl to svarbu aktyviai vystyti gebėjimus atpažinti žalingų santykių bruožus ir aiškiai nubrėžti savo asmenines ribas.

00:50–01:15 Praktinė užduotis „Ribų brėžimas“

Pakvieskite dalyvius sustoti į dvi linijas vienos prieš kitus 3-5 žingsnių atstumu taip, kad kiekvienas turėtų po porą.

Atliksite tris užduotis:

Pirma užduotis atliekama nesikalbant. Mažais žingsneliais, neskubėdamos eikite priešais esančio asmens link, žiūrėdamos vieni kitoms į akis. Eikite vienas kito kryptimi, kol pajusite, kad kitas asmuo jau per arti – tuomet pasakykite „stop“.

Antrosios užduoties metu galite kalbėtis, tad prieikite arčiau, kad gerai girdėtumėte vienas kitą. Vienas dalyvis išreiškia kokį nors pageidavimą, paprašo ko nors, pvz., „norėčiau, kad uždėtum savo ranką man ant peties“, „gal galėtum mane apkabinti?“. Kitas dalyvis į bet kokį prašymą atsako „ne“.

Trečiosios užduoties metu viena dalyvė suformuluoja prašymą, pageidavimą, o kita pati nusprendžia, kaip į jį sureaguos – ar atsakys „taip, gerai“, ar „ne“.

Klausimai aptarimui:

- Ar pirmosios užduoties metu buvo lengva pasakyti, kad jau norite sustoti?
- Ar antroje ir trečioje užduotyje buvo lengva išreikšti savo norą?
- Ar lengva buvo išgirsti „ne“?
- Ar lengva buvo pasakyti „ne“?

01:15–01:30 Trumpa refleksija ir sesijos uždarymas

Pakvieskite dalyvius pasidalinti jausmais ar įžvalgomis, su kuriomis jie išeina iš šios sesijos.

UŽSIĖMIMAS „NETINKAMO IR SMURTINIO ELGESIO ATPAŽINIMAS: NUO E. PATYČIŲ IKI SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO“

Trukmė: 2 val. 15 min.

Uždaviniai:

- aptarti reagavimo į smurtą mechanizmus mokykloje;
- ugdyti dalyvių gebėjimus atpažinti skirtingas smurto dėl lyties formas analizuojant praktines situacijas, susijusias su mokyklos aplinka;
- supažindinti dalyvius su smurto pasekmėmis.

Reikalingos priemonės:

- ekrane rodomos paruoštos situacijos;
- parengti situacijų aprašymai;
- skaidrės su teorine medžiaga;
- popieriaus lapai grupelių užrašams;
- tušinukai;
- kompiuteris;
- projektorius.

Užsiėmimo tvarkaraštis:

TRUKMĖ	TURINYS	PRIEMONĖS
00:00–00:35	Trumpa įžanga į temą. Reagavimas individualiu lygmeniu. Situacijų nagrinėjimas, „ASK“ (Atpažinti-Sureaguoti-Kontekstualizuoti) modelio pristatymas	Skaidrė, situacijos
00:35–01:00	Reagavimas klasės lygmeniu. Darbas grupelėse, situacijos analizė	Pateiktos situacijos
01:00–01:15	Kaip vesti pokalbį su moksleiviu, patiriančiu smurtą?	Skaidrės
01:15–01:45	Reagavimas mokyklos lygmeniu. Pokyčių sesija	Skaidrės
01:45–02:15	Trumpa refleksija ir sesijos uždarymas	Skaidrės

REAGAVIMAS Į SMURTĄ MOKYKLOJE

DETALUS UŽSIĖMIMO APRAŠYMAS PAGAL DALIS

00:00–00:35 Trumpa įžanga į temą. Reagavimas individualiu lygmeniu. Situacijų nagrinėjimas, „ASK“ modelio pristatymas

Šioje mokymų dalyje nagrinėjamas reagavimas į smurtą mokykloje. Dalyviai įsitrauks į diskusiją, taip pat aptars jūsų parengtose skaidrėse pristatomas situacijas.

Ankstesnėje dalyje ugdėme gebėjimus atpažinti smurtinį ir netinkamą elgesį, o šioje lavinsime įgūdžius tinkamai reaguoti pastebėjus tokį elgesį mokyklos aplinkoje ar už jos ribų.

Supažindinkite dalyvius su tema pakviesdamos pasvarstyti, kodėl svarbu sureaguoti pastebėjus ar stebint netinkamą elgesį.

Ekrane parodysiu jums kelias situacijas, į kurias kviesiu įsijausti. Kaip reaguotumėte, jei susidurtumėte su tokia situacija čia ir dabar?

SITUACIJA A

Budėdama (-s) mokyklos koridoriuje atkreipiate dėmesį į eilinį kartą besistumdančius devintokus: Matote, kad naujokas Marius šūkteli „baik“, kai klasiokas Jonas pliaukšteli jam per užpakalį. Kaip reaguosite?

Po pirmosios situacijos aptarimo ir diskusijos, galite pristatyti „ASK“ modelį.

Susidūrus su smurto dėl lyties ar patyčių dėl lyties situacija, gali būti sudėtinga akimirksniu nuspręsti, kaip elgtis tinkamiausia. „ASK“ modelis padeda į(si)vardyti ir prisiminti tris žingsnius, kurie gali padėti įvertinti ir suvaldyti smurto dėl lyties ar patyčių atvejus.

- **Atpažinti.** Tam, kad galėtume sureaguoti, turime gebėti atpažinti ir įvardyti, kad tai yra netinkamas elgesys.
- **Sureaguoti.** Pastebėjus netinkamą elgesį būtina sureaguoti, nes tik taip nubrėžiame ribą ir parodome, kad toks elgesys netoleruotinas. Turėkime omenyje, kad reaguodami siunčiame žinutę ne tik patyčių ar smurtinio elgesio iniciatoriui, bet ir situaciją stebintiems asmenims.
- **Kontekstualizuoti.** Dažnai patyčios, netinkami komentarai būna nulemti su lyčių vaidmenimis susijusių nuostatų. Svarbu ne tik sureaguoti, bet ir paaiškinti platesnį situacijos kontekstą, parodyti, kaip suprantame išsakytos replikos, gesto ar veiksmo kilmę ir kodėl toks elgesys ar komentarai yra netinkami. Kai įgarsiname kontekstą, sprendžiame ne tik šią situaciją, bet ir brėžiame ribą, kas šioje mokykloje laikoma tinkama, o kas – ne (pvz., kad šioje mokykloje nesivadovaujama lyčių stereotipais).

SITUACIJA B

Įeidami į dešimtokų klasę matote, kaip Darius tįpteli priešais einančiai merginai už liemenėlės ir prasilenkdamas nusijuokia, šūkteldamas „seksbomba“.

Kaip reaguosite?

Situacijos konteksto parodymas. Ši situacija atspindi visuomenėje vyraujantį moters seksualizavimą. Svarbu aiškiai nubrėžti ribą, kad niekas neturi teisės komentuoti privačių kūno vietų ar liesti kito žmogaus negavus sutikimo.

SITUACIJA C

Esate mokytojų kambaryje ir girdite kolegas aptariant lietuvių kalbos mokytojos Lauros išvaizdą bei pabrėžiant konkrečias jos kūno dalis. Kiti kolegos prisijungia reikšdami savo nuomonę apie neva provokatyvią mokytojos aprangą darbe.

Kaip reaguosite?

Situacijos konteksto parodymas. Ši situacija primena, kad priekabiavimas mokykloje gali vykti ne tik tarp moksleivių, bet ir tarp suaugusiųjų, kolegų. Pastebime aukų kaltinimą ir leidimą sau gėdinti bei aptarinėti mokytojos aprangą. Svarbu aiškiai nubrėžti ribą, kad darbo aplinkoje aptarinėti ir komentuoti kitų išvaizdą, aprangą ar sudėjimą nėra tinkama.

Plačiau apie aukų kaltinimą galite paskaityti čia: www.visureikalas.lt.

Išanalizavę šias situacijas padiskutuokite, kaip smurtas dėl lyties veikia jaunos žmones. Svarbu pažymėti, kad patyčios ar žeminantys komentarai žmogui neatitinkant anksčiau aptartų lyčių normų bei lūkesčių yra priskiriami smurtui lyties pagrindu.

Smurto lyties pagrindu pasekmės jauniems žmonėms

- Fizinis skausmas, sužalojimas;
- Depresija;
- Atsitraukimas;
- Savivertės, pasitikėjimo savimi sumažėjimas;
- Savęs žalojimas;
- Valgymo sutrikimai (kūno svorio kitimai, anoreksija);
- Sumažėjęs mokyklos lankomumas;

-
- Koncentracijos klasėje stoka;
 - Prastesni akademiniai pasiekimai;
 - Potrauminio streso sutrikimas;
 - Miego sutrikimai;
 - Sunkumai socialiniuose santykiuose;
 - Nėštumas;
 - Lytiniu keliu plintančios ligos;
 - Padidėjęs rizikingas ar trikdantis elgesys;
 - Suicidinės mintys ar mėginimai žudyti;
 - Agresyvus į kitus nukreiptas elgesys;
 - Kt.

Apibendrindami galite pažymėti, kad reagavimas ne tik keičia vyraujančias normas, bet ir užtikrina mokinių bei kolegų fizinę, psichinę sveikatą.

00:00–00:30 Reagavimas klasės lygmeniu. Darbas grupelėse, situacijos analizė

J anksčiau aptartas situacijas buvo reaguojama spontaniškai, čia ir dabar, o dabar kviesiu pamąstyti, ką sužinoję apie tokią situaciją darytumėte kaip klasės auklėtoja (-s), jei ji susiklostytų tarp Jūsų auklėtinių?

SITUACIJA D

Išgirdote, kad Jūsų auklėtinis susidūrė su nemalonia situacija. Lukas yra labai draugiškas vaikinai, mokykloje žinomas dėl kartu su draugu paruoštos ir talentų vakaro mokykloje metu pristatytos drabužių kolekcijos. Kartą po pamokų Jūratė ryžosi pakviesti Luką į pasimatymą, tačiau vaikinai kvietimu nesusidomėjo. Jūratė pasijuto atstumta ir kaskart pamačiusi Luką ėmė laidyti įvairias užuominas, kad Lukui neva labiau patinka vaikinai, ar kad Lukui „ne papai rūpi“. Jai vis paantrindavo ir draugės. Vieną dieną Lukas gavo laišką su iškirptomis besibučiuojančių vyrų nuotraukomis, o kitą – rado savo spintelę apklijuotą vaivorykštės vėliavomis.

Klausimai diskusijai:

- Kaip vertinate Jūratės elgesį? Kokios tokio elgesio priežastys?
- Kaip vertinate Jūratės draugų elgesį?
- Ką Jūratė galėjo daryti kitaip? Ką Lukas galėjo daryti kitaip?
- Kokius su lyčių stereotipais susijusius aspektus įžvelgiate?
- Ką Jūs darytumėte, jei vieną iš Lukui skirtų komentarų išgirstumėte savo dalyko pamokoje?
- Ką darytumėte kaip klasės auklėtoja (-s), sužinojusi (-ęs) tokią situaciją susiklosčius tarp Jūsų auklėtinių?

Situacijos konteksto parodymas. Aptardami šią situaciją pristatykite homofobines patyčias kaip patyčių formą, taip pat pažymėkite ilgalaikes jų pasekmes ir platų veikimo kontekstą, t. y. žmogaus saugumo jausmą mokykloje. Akcentuokite, kad tikroji situacijoje dalyvaujančių asmenų seksualinė orientacija ar tapatybė nesvarbi – svarbu tai, kad į juos buvo nukreiptas žeminantis elgesys. Homofobinės patyčios, kaip ir kitos su tapatybe (rase, religija ir kt.) susijusios patyčios veikia ne tik konkretų asmenį, į kurį yra nukreiptas netinkamas elgesys, bet ir visus, esančius toje aplinkoje (mokykloje).

01:00–01:15 Kaip vesti pokalbį su moksleiviu, patyrusiu ar patiriančiu smurtą?

Aptarę reagavimą klasės lygmeniu trumpai nurodykite, į ką reikia atkreipti dėmesį kalbant su smurtą patyrusiu moksleiviu.

Kaip kalbėti?

- Sukurti sąlygas nerimui sumažinti.
- Sėdėti šalia, o ne priešais.
- Klausimus formuluoti atvirai, o ne teiginiais.
- Išklaustyti ramiai, nepertraukiant, nerodant išgąsčio ar pasibaisėjimo.
- Tikėti vaiku.
- Nuraminti, palaikyti ir pagirti, kad pasidalino.

Kokiomis frazėmis kalbėti?

- *Aš tavimi tikiu.*
- *Labai ačiū, kad su manimi pasidalinai, tu labai drąsus(-i).*
- *Apgailestauju, kad tau teko tai patirti.*
- *Tu nesi kalta ar atsakingas dėl tokio elgesio.*
- *Suprantu, kad tau sunku pasakoti, nes tai tavo draugai, klasiokai, artimieji.*
- *Jeigu kada norėsi pasikalbėti, visada gali ateiti pas mane.*
- *Tu gali su manimi saugiai pasidalinti, kaip jautiesi.*
- *Toliau aš ketinu imtis...*
- *Gal turi klausimų? Į visus pasistengsiu atsakyti.*

Ko vengti?

- Žadėti, ko negalite ištesėti.
- Kamantinėti apie nutikusių situacijos detales, klausinėti apie jausmus smurtavusiam asmeniui, versti papasakoti daugiau, nei vaikas pats pasirenka.
- Garsiai vertinti.
- Klausti, kodėl nepasakė anksčiau.
- Leisti apie situaciją pasakoti prie kitų vaikų.
- Aptarinėti situaciją su kitais.

Kaip elgtis toliau?

- Viską užsirašyti kaip įmanoma detaliau ir pasižymėti:
 - atpasakotos situacijos detales (kas, kada, kur, kiek laiko vyko);
 - pokalbio metu pastebėtus smurto požymius;
 - asmeninį situacijos įvertinimą – kiek pasakojimas realistiškas (svarbu turėti omenyje, kad vaikai ir paaugliai gali neatskleisti detalių, tačiau retai jas išdėdina ar „sutirština spalvas“), ar matomos žymės atitinka pasakojimą.
- Įvertinti, ar reikalingos skubios priemonės.

Po sesijos paklauskite dalyvių, kaip jos jaučiasi, kokių minčių kilo analizuojant situacijas ir klausantis patarimų, kaip tinkamai reaguoti į smurtines situacijas mokykloje. Po šios sesijos rekomenduojame padaryti trumpą pertrauką.

SMURTO PREVENCIJOS MECHANIZMO MOKYKLOJE KŪRIMAS. POKYČIŲ PLANO RENGIMAS

DETALUS UŽSIĖMIMO APRAŠYMAS PAGAL DALIS

01:15–01:45 Reagavimas mokyklos lygmeniu. Pokyčių sesija

Tam, kad galėtume užtikrinti reagavimą individualiu bei klasės lygmeniu, būtina turėti smurto prevencijos aprašą ir mokykloje įdiegtą mechanizmą. Išdalinkite dalyviams parengtą klausimų sąrašą (žr. žemiau), leidžiantį įvertinti, kas dalyvių mokymo įstaigose jau yra nuveikta šioje srityje. Išskirstykite dalyves į grupes ir leiskite sąrašą užpildyti. Šiai užduočiai skirkite apie 8 min.

Grįžę į bendrą diskusiją, aptarkite dalyvių atsakymus.

Po aptarimo sąrašus susirinkite ir išsaugokite – jų reikės antrojoje mokymų dalyje.

Veiksniai, į kuriuos reikia atkreipti dėmesį rengiant smurto lyties pagrindu prevencijos mechanizmą mokykloje.

	KLAUSIMAS	ATSAKYMAS	JEI ATSAKYMAS NEIGIAMAS, KOKIŲ PRIEMONIŲ REIKĖTŲ IMTIS, KAD JIS TAPTŲ TEIGIAMAS (KAD ĮVYKTŲ POKYTIS)?
1	Ar Jūsų mokykloje yra dokumentas, reglamentuojantis smurto prevenciją? Patyčių prevenciją?		
2	Ar mokyklos vadovybė aiškiai pasisako už patyčių, smurto, priekabiavimo netoleravimą mokykloje?		
3	Ar esate atlikę mokinių ir mokyklos administracijos bei pedagogų nuostatų, susijusių su lytimi ir smurtiniu elgesiu, tyrimą?		
4	Ar esate atlikę patyčių, seksualinio priekabiavimo ir smurto lyties pagrindu apraiškų mokykloje tyrimą?		
5	Ar yra suburta Lygybės laboratorijos (Smurto prevencijos ir reagavimo) komanda? Ar ji sudaryta iš skirtingų atstovų: administracijos, mokytojų, klasės auklėtojų, vaiko gerovės komisijos narių? Ar joje dalyvauja ir tėvų bei moksleivių atstovai?		
6	Ar Lygybės laboratorijos komanda susitinka bent kartą per mėnesį?		
7	Ar Lygybės laboratorijos komanda ugdo savo gebėjimus kritiškai įvertinti lyčių stereotipus, suprasti jų poveikį ir sąsajas su smurtu lyties pagrindu?		
8	Ar Lygybės laboratorijos komanda didina savo kompetencijas atpažinti ir reaguoti į smurtą lyties pagrindu, seksualinį priekabiavimą, patyčias dėl lyties ar seksualinės orientacijos ir pan.?		
9	Kokių veiksmų Lygybės laboratorijos komanda ketina imtis siekdama užtikrinti saugią ir pagarbią mokyklos aplinką (be smurto lyties pagrindu) per artimiausią pusmetį? Numatykite bent 4 veiksmus (idėjos, užsiėmimai ir pan.). Kaip į šias veiklas ketinama įtraukti moksleivius? Tėvus?		

01:45–02:15 Baigiamoji refleksija ir sesijos uždarymas

Galite trumpai priminti, ką veikėme seminaro metu, ir pakvieskite kiekvieną dalyvį atsakyti į žemiau pateiktus klausimus.

- Kokią pagrindinę įžvalgą išsinešu iš šios sesijos?
- Ką panaudosiu/į ką atsižvelgsiu profesiniame gyvenime?

ANTRA MOKYMŲ DALIS

UŽSIĖMIMAS „SMURTAS ARTIMOJE APLINKOJE, PRIEVARTINĖ KONTROLĖ“

Trukmė: 2 val. 15 min.

Uždaviniai:

- suteikti žinių apie smurto šeimoje (artimoje aplinkoje) formas;
- ugdyti dalyvių gebėjimus atpažinti skirtingas smurto artimoje aplinkoje formas analizuojant praktines situacijas.

Reikalingos priemonės:

- lipnūs lapeliai, kuriuose mokymų dalyvės galėtų individualiai žymėti pastabas;
- tušinukai;
- dideli popieriaus lapai;
- kompiuteris;
- projektorius;
- parengtos skaidrės.

Užsiėmimo tvarkaraštis:

TRUKMĖ	TURINYS	PRIEMONĖS
00:00–00:05	Trumpa įžanga į temą	PPT prezentacija
00:05–00:30	Užsiėmimas, kuriame dalyviai individualiai mėgina įvertinti aprašytas situacijas ir ar tai, jų nuomone, laikytina smurtu artimoje aplinkoje	Aprašytos situacijos (atspausdintos arba sudėtos į „Google“ apklausą, jeigu užsiėmimas vyksta virtualiai)
00:30–01:00	Pristatymas apie smurto artimoje aplinkoje tipus ir rūšis	Pagal www.visureikalas.lt paruošta PPT prezentacija
01:00–02:00	Galios ir kontrolės rato pristatymas ir diskusija grupelėse: kodėl sunku išeiti iš smurtinio santykio? Kokius jausmus išgyvena vaikai, gyvenantys smurtinėje aplinkoje?	PPT prezentacija: galios ir kontrolės ratas ir klausimai grupelėms
02:00–02:15	Trumpa refleksija ir sesijos užbaigimas	PPT prezentacija

SMURTAS ARTIMOJE APLINKOJE: SAMPRATA IR FORMOS

DETALUS UŽSIĖMIMO APRAŠYMAS PAGAL DALIS

00:00–00:05 Įžanga apie smurtą artimoje aplinkoje

Smurtas artimoje aplinkoje nuolatos vyksta yra nuolat/dažnai vykstantis reiškiny. Remiantis įvairiais tyrimais, jis pasireiškia kas trečiuose namuose. Todėl tarp mūsų neišvengiamai yra žmonių, vaikystėje nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje – tiesiogiai arba mačiusių greta vykstantį smurtą. Visi turime draugų, šeimos narių, kolegijų, pažįstamų, kurios nukentėjo nuo smurto artimoje aplinkoje.

Todėl aptariant šią temą ir į ją gilinantis dalyviams gali kilti labai įvairūs ausmai, nes situacijos yra atpažįstamos ir jų pačių gyvenime. Taip pat kalbėsime apie dalykus, kurie vis dar neretai laikomi norma, todėl supratę, kad galbūt anksčiau neatpažinome smurto artimoje aplinkoje ir taip nesąmoningai jį toleravome, pasistenkime savęs nekaltinti, negėdyti.

Smurtas – aktyviai arba pasyviai asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą.

Artima aplinka – aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat kartu gyvenantys ir bendrą ūkį tvarkantys asmenys.

00:05–00:30 Individualus situacijų vertinimas ir aptarimas

Išdalykite dalyviams sąrašą su trumpomis situacijomis (37 psl.). Iš pradžių paprašykite dalyvių užduotį atlikti savarankiškai, o po to kiekvieną situaciją aptarkite grupėje.

Iš pradžių paanalizuosime 8 skirtingas situacijas. Gautoje lentelėje pažymėkite, ar nurodyta situacija, jūsų manymu, yra smurtas artimoje aplinkoje, ar ne. Jeigu pažymėjote TAIP, nurodykite, kokia tai smurto forma. Tam turite 5 min. Jei norite, lape galite pasižymėti išskylančius klausimus ar pastabas.

PRAKTINĖ UŽDUOTIS „SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE FORMŲ ATPAŽINIMAS“

Pažymėkite, ar jūsų nuomone, nurodyta situacija yra smurtas artimoje aplinkoje, pasirinkdamos vieną iš atsakymų – TAIP, NE arba NEBŪTINAI. Pasirinkę TAIP taip pat nurodykite, kokia, tai smurto forma (vienai situacijai galite priskirti kelias smurto formas).

	KLAUSIMAS	TAIP	NE	NEBŪTINAI	SMURTO FORMA
1	Vyras grįžo iš darbo susierzinęs. Paragavęs vakarienės, paima lėkštę ir trenkia ją į kriauklę šaukdamas ant žmonos: „Tu net valgyt normaliai negali padaryt!“.				
2	Moteris prašo vyro vieną savaitgalį nevažiuoti į universiteto grupės susitikimą.				
3	Vyras savo žmonai dažnai rašo žinutes, tokias kaip „kur esi“, „su kuo susitikus“, „su kuo kalbi“, „kur eisi po to“, „kaip sekasi“, kartais netikėtai pasitinka su puokšte gėlių vos išėjus iš parduotuvės, prie darbo, kirpyklos.				
4	Moteris be savo merginos žinios susiejo jos telefono paskyrą su savo el. paštu ir naudodama „Google“ lokacijos priemonę nuolat stebi, kur ši būna.				
5	Partneris savo partnerei neleidžia dalyvauti kirpėjų kursuose.				
6	Darbo vakarėlio metu žmonai šnekučiuojantis su simpatišku kolega jos vyras prieina ir pareikalauja eiti su juo namo. O jai tyliai pasakius „nedaryk gėdos“ suspaudžia už riešo ir bando išsivesti.				
7	Moteris savo vyrui dažnai kartoja, kad jis nieko nesugeba, nieko nemoka, negali nei darbo išlaikyti, nei pasirūpinti buitimi, išsipuošia tik tada, kai susitinka su kitomis ir t. t.				
8	Poroje moteriai pasakius, kad šiandien neturi nuotaikos ir jėgų mylėtis, jos partneris lenda prie jos toliau, sakydamas „mieloji, tai viena iš tavo pareigų“. Ji pasiduoda įtikinėjimui ir leidžiasi.				

Atsakymai: 1. Fizinis/psichologinis smurtas; 2. Ne smurtas; 3. Psichologinis smurtas / prievartinė kontrolė; 4. Psichologinis smurtas/prievartinė kontrolė; 5. Prievartinės kontrolės bruožai; 6. Fizinis, psichologinis smurtas/prievartinė kontrolė; 7. Psichologinis smurtas/prievartinė kontrolė; 8. Seksualinis smurtas.

Pabaigus kviečiame sugrįžti į ratą ir drauge iš eilės aptarti visas situacijas.

Pakvieskite vis kitą dalyvį pakomentuoti po vieną situaciją. Vienam asmeniui pristačius savo atsakymą, paklauskite kitų dalyvių, kaip atsakė jos – tikėtina, kad atsakymai įvairuos. Kol kas stenkitės per daug atsakymų nekommentuoti ir į diskusiją įtraukti visus dalyvius. Tai ypač svarbu diskusiją vedant nuotoliniu būdu. Prireikus užduokite patikslinamuosius klausimus. Kai kurios situacijos nėra iki galo atskleistos, trūksta daugiau informacijos, todėl dalyvėms gali būti sunku jas priskirti vienai ar kitai smurto formai.

Paklauskite dalyvių, ar yra susidūrę su tokiomis situacijomis/apie jas girdėjusios realybėje. Pasistenkite moderuoti diskusiją taip, kad dalyviai nepultų situacijų spręsti. Gali būti, kad analizuojant tokias situacijas kils aukų kaltinimo epizodų ir įvairių vertinimų, todėl labai svarbu išlaikyti pagarbų diskusijos toną.

00:30–1:00 Smurto artimoje aplinkoje formų, prievartinės kontrolės ir smurto rato pristatymas

Šioje dalyje pasinaudokite žemiau pateikiama teorine medžiaga apie smurtą artimoje aplinkoje ir jo formas. Moderuoti siūlome atsižvelgiant į grupės lygį. Pristatymo pradžioje galite įtraukti grupę paprašydamos paminėti jų žinomas smurto artimoje aplinkoje formas. Pristatydami smurto formas metodiškai komentuokite jų pasireiškimą, aptarkite pavyzdžius.

TEORINĖ MEDŽIAGA.

Smurtas lyties pagrindu, smurtas artimoje aplinkoje ir prievartinė kontrolė

Naudodamiesi žemiau pateikta informacija, parenkite pristatymo skaidres (PPT), kurias naudosite mokymų metu. Šiame skyriuje išdėstyta informacija parengta remiantis Europos lyčių lygybės instituto pateikiamais duomenimis, visureikalas.lt, Žmogaus

teisių stebėjimo instituto 2018 m. atliktu tyrimu ir kitais moksliniais šaltiniais. Kai kurie pavyzdžiai parinkti pasikonsultavus su specializuotos kompleksinės pagalbos centrais ir remiantis smurtą patyrusių moterų istorijomis.

Smurtas lyties pagrindu pasireiškia įvairiais būdais, nuo labiausiai paplitusio smurto artimoje aplinkoje (aut. pastaba – Europos lyčių lygybės institutas jį vadina „intymaus partnerio smurtu“) iki smurtinių veiksmų internete. Skirtingos smurto formos nėra atskirtos ir gali pasireikšti vienu metu vykstant daugybei skirtingų incidentų, taip tik sustiprinant neigiamą poveikį aukai. Nelygybė, susiklostanti dėl rasės, negalios, amžiaus, socialinės klasės, religijos ar seksualumo (įskaitant seksualinę orientaciją) gali padidinti patiriamo smurto ir skirtingų jo formų kiekį. Pavyzdžiui, nors moterys dažniausiai patiria smurtą dėl lyties, kai kurios taip pat patiria daugialypes ir tarpusavyje susijusias smurto formas.

Europos lyčių lygybės instituto duomenimis, smurtas prieš moteris yra struktūrinės moterų nelygybės daugelyje gyvenimo sričių – darbo, sveikatos, pinigų, galios, žinių ir laiko – pasekmė ir rezultatas ir vis dar yra pati labiausiai paplitusi lyčių nelygybės išraiška.

Nuo smurto artimoje aplinkoje dažniausiai nukenčia moterys ir vaikai. Nepaisant to, kad paprastai nuo smurtinių nusikaltimų už namų ribų dažniausiai nukenčia vyrai, smurtautojais tiek artimoje aplinkoje, tiek už namų ribų dažniausiai būna kiti vyrai, net ir tais atvejais, kai nekenčėjusieji taip pat yra vyrai (žr. statistiką 42 psl.). Svarbu suvokti, kad vyrai dažniau smurtauja ne dėl to, kad yra fiziškai stipresni, o dėl nusi-stovėjusių lyčių vaidmenų, kuriais dažnai pateisinamas smurtas artimoje aplinkoje.

Remiantis Europos Konvencija dėl visų formų smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija), išskiriamos keturios pagrindinės smurto prieš moteris formos

- Fizinis smurtas;
- Seksualinis smurtas;
- Psichologinis smurtas;
- Ekonominis smurtas⁵.

5 Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo, https://manoteises.lt/wp-content/uploads/2017/05/STAMBULO-KONVENCIJA_OFICIALUS.pdf

Fizinis smurtas – bet koks veiksmas, kuriuo pasitelkus fizinę jėgą padaroma fizinė žala – tiek nežymus, tiek sunkus sužalojimas, laisvės apribojimas ar nužudymas.

Dažniausiai pastebimos fizinio smurto išraiškos (prieš jas aptardami, paminėkite sisteminio smurto sąvoką, t. y. kad daugelis šių veiksmų yra ne pavienės situacijos, o sistemingi, dažnai nutinkantys veiksmai, susiję su žeminimu, prievartine kontrole ir pan.):

- „Partneris į mane mėtydavo daiktus“⁶;
- „Partneris mane tapydavo už plaukų“;
- „Partneris mane stumdydavo“;
- „Partneris mane mušdavo arba spardydavo“;
- „Partneris mane fiziškai žalojo“.

Seksualinis smurtas – bet koks seksualinis veiksmas, atliekamas prieš asmens valią. Seksualinis smurtas gali būti tiek išžaginimas, tiek vertimas santykiauti, prievarta, priekabiavimas ir pan.

Dažniausiai pastebimos seksualinio smurto išraiškos:

- „Partneris su manimi mylėdavosi prieš mano valią“;
- „Besimylint partneris versdavo daryti tai, kas man nepriimtina“;
- „Partneris grasindavo mane palikti, jei nesutiksiu su juo mylėtis“;
- „Besimylint partneris meluodavo apie apsaugos priemonių naudojimą“;
- „Partneris į seksualinius santykius be mano sutikimo įtraukdavo kitus asmenis“.

Pavyzdžiai

Privaloma seksualinė praktika tampa „kažkuo, ką reikia iškęsti“. Kaip teigė viena iš tyrimo dalyvių, „jis labai dažnai tuo manipuliavo, apsimesdavo baisiai įsižeidusiu, jeigu aš nesutikdavau, pradėdavo pykti dėl to. Pas jį buvo tokia manipuliacinė prievarta. Tai labai dažnai net nenorėdama tiesiog atkentėdavau ir tiek“.

⁶ Ši ir kitos citatos paimtos iš: Grigaitė Ugnė, Karalius Mažvydas, „Intymaus partnerio smurtavimo apraiškos Lietuvoje“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018 m.

„... mano partneris grasino palikti mane, jei su juo nesantykiausiu“.

Veiksniai, dėl kurių seksualinis smurtas gali būti sunkiau atpažįstamas:

- Seksualiniai/lytiniai santykiai laikomi tiesiog „pareiga“;
- Šios „pareigos“ vykdymas gali būti suprantamas ir kaip konkreti strategija, naudojama siekiant neutralizuoti kitokio smurto protrūkio, pavyzdžiui, fizinio smurto, tikimybę.

Psichologinis smurtas – bet koks veiksmas, sukeliantis asmeniui psichologinę žalą. Psichologinis smurtas gali pasireikšti kontrole, šmeižimu, žodiniais įžeidimais, priekabiavimu ar persekiojimu.

Dažniausiai pastebimos psichologinio smurto išraiškos:

- „Partneris mane pravardžiuodavo“;
- „Partneris ribodavo mano bendravimą su kitais asmenimis, pvz. draugais, šeimos nariais“;
- „Partneris bandydavo nuteikti prieš mane vaiką (-us)“;
- „Partneris grasindavo, jog pakenks man svarbiems žmonėms ar naminiams gyvūnams“;
- „Partneris mane ignoruodavo ir su manimi nesikalbėdavo“.

Konkretūs pavyzdžiai:

- „Taip, labiausiai [nukentėjau nuo fizinio smurto], bet man, asmeniškai, psichologinis smurtas buvo baisnesnis nei fizinis smurtas. Mane jis labiau gniuždė ir alino.“
- „Aš manau, kad kartais jis [psichologinis smurtas] yra didesnis nei fizinis smurtas. Nes psichologinis smurtas pirmiausia palaužia žmogų iš vidaus. Emociškai. Tu prarandi visiškai pasitikėjimą savimi, tau būna gėda. Ir priverčia pasijausti nieko vertu, iš tikrųjų.“

Ekonominis smurtas – bet koks veiksmas ar elgesys, sukeliantis asmeniui ekonominę žalą. Ekonominis smurtas gali pasireikšti nuosavybės gadinimu, prieinamumo

prie finansinių, švietimo ar darbo rinkos resursų apribojimu, finansinių atsakomybių neprisiėmimu (pavyzdžiui, alimentų nemokėjimu).

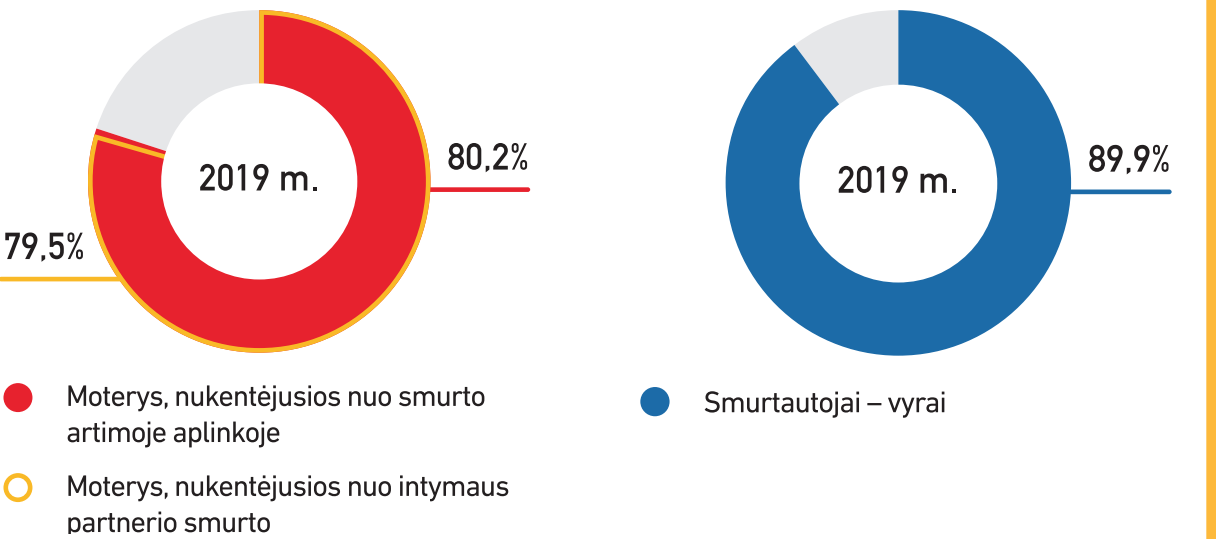
Dažniausiai pastebimos ekonominio smurto išraiškos:

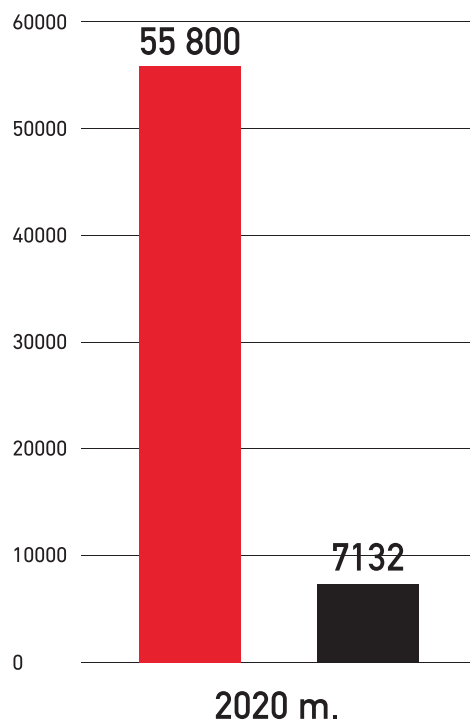
- „Partneris kontroliuodavo mano išlaidas“;
- „Partneris neleisdavo naudotis bendru automobiliu“;
- „Partneris gadindavo man priklausančius daiktus“;
- „Partneris neleisdavo naudotis šeimos pinigais“;
- „Partneris versdavo mane atlikti namų ruošos darbus“.

Konkretus pavyzdys:

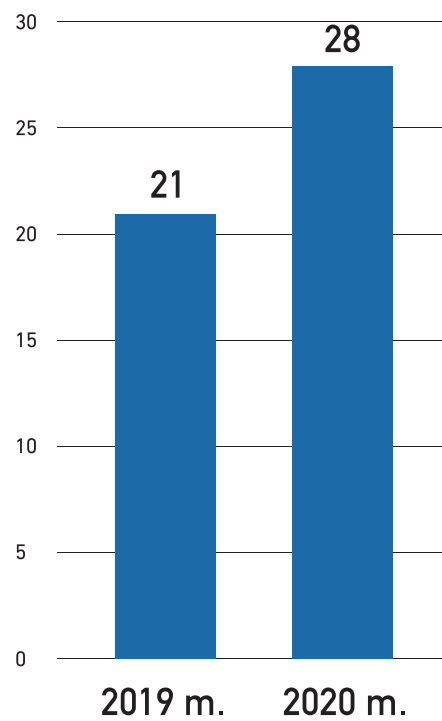
Vyras valdė visas šeimos pajamas, bet neskyrė jokių lėšų vaikų priežiūros išlaidoms padengti: „Supratau, kad patiriu ekonominį smurtą, kai pradėjau dirbti ir jis tiesiog reikalaudavo visus pinigus atiduoti jam. Iš pradžių tai buvo pasisakymas, kad tu pameši, aš geriau žinau, kaip tvarkytis, jeigu ką – aš tau duosiu. Bet paskui pastebėjau, kad aš netgi pėdkelnėms negaliu išsiprašyti pinigų, nekalbu apie kažką kitą“.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos užsakymu atliktos smurtinių situacijų prieš moterį vertinimo apklausos rezultatai:

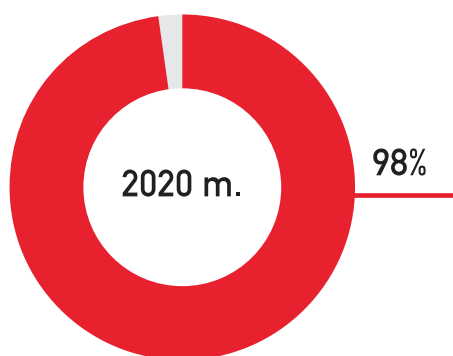

- Iškvietimų skaičius
- Nusikaltimų skaičius

- Nužudymai artimoje aplinkoje

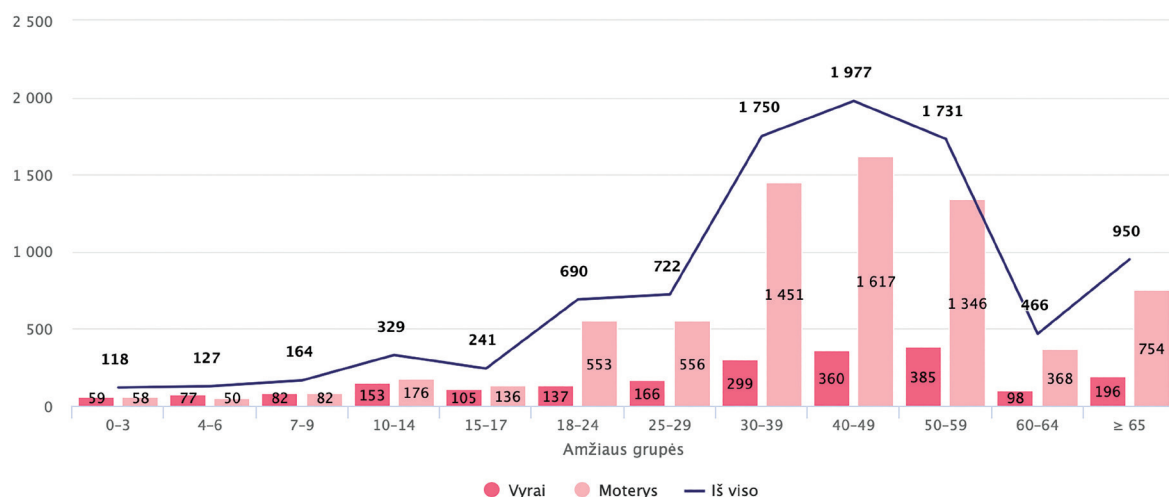

- Asmenys buvo įtariamai (kaltinami) fiziniu smurtu

Svarbu pažymėti, kad matoma tik dalis atvejų, kurie patenka į policijos akiratį.

Nuo dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruotų nusikaltimų nukentėjusių asmenų skaičius pagal lytį ir amžiaus grupes (2019 m.)⁷

Artimoje aplinkoje nužudytų asmenų skaičius 2019 m. – 22, tarp jų – 3 vaikai.

Pagal 2014 m. Europos pagrindinių teisių agentūros atliktą apklausą, iki 47 proc. smurtą artimoje aplinkoje patyrusių moterų Lietuvoje nesikreipė pagalbos ir dažniausiai bandė šią problemą spręsti pačios (ES vidurkis – 39 proc.) (FRA, 2014).

Remiantis Žmogaus teisių stebėjimo instituto 2018 m. tyrimu, pagrindinė priežastis, dėl kurios šios moterys nenutraukė smurtinių santykių, buvo menkos galimybės susirasti kad ir nekvalifikuotą darbą ir pačioms užsidirbti pragyvenimui:

„Taip, visą laiką taip galvojau. Tiesiog nebuvo kaip išsivaduoti iš tos situacijos. Aš visą laiką galvojau, kaip išeiti, kaip išsigelbėti, bet viskas rėmėsi į finansinę pusę. Nes aš būdama motinystės atostogose labai mažai gaudavau pinigų, ir tai vienintelis dalykas, kuris mane stabdė – aš būčiau išėjusi daug anksčiau.“

1:00–1:15 Trumpa refleksija ir sesijos užbaigimas

Užbaigiant šią sesiją labai svarbu aptarti, kaip dalyvės jaučiasi. Siūlome apie tai

⁷ Oficialiosios statistikos portalas. Informacija prieinama internetu: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=226411>

pasikalbėti poromis tam skiriant apie 5 min. Jei yra laiko, galima paprašyti kiekvieno dalyvio po vieną sakinį pasakyti ir bendrame rate.

Poromis aptarkite, kaip jaučiatės po šios sesijos, ką išsinešate, su kokiomis mintimis išeinate į pertrauką. Pamėginkite aktyviai klausytis, perklausti, jei kažko nesupratote, priimti kito jausmą ir patys pasidalinti, jei jaučiatės saugios tai daryti. Pasidalijimui porose turite 5 min.

Pabaigai siūlome atlikti fizinį pratimą, kuris padės išleisti kylančius jausmus.

Dabar kviečiame visus į ratą – pasilikite aplink save šiek tiek erdvės.

- Nusipurtome bet kokį po šios sesijos kilusį sunkumą. Po 5 kartus skaičiuodami kartu papurtome kiekvieną galūnę – dešinę ranką, kairę ranką, dešinę koją, kairę koją.
- Pašokame į viršų iškeltomis rankomis, lyg bandytume pasiekti dangų tris kartus, nes kartu siekiame pokyčių.
- Apkabiname save ir padėkojame sau mintyse.

KODĖL SUNKU IŠEITI IŠ SMURTINĖS APLINKOS?

DETALUS UŽSIĖMIMO APRAŠYMAS PAGAL DALIS

01:00–02:00 Galios ir kontrolės rato pristatymas ir diskusija grupelėse – kodėl sunku išeiti iš smurtinio santykio? Kokius jausmus išgyvena vaikai, gyvenantys smurtinėje aplinkoje?

Pristatykite galios ir kontrolės ratą, veikiantį sisteminio smurto ribose. Nuosekliai aptarkite visas rato dalis, paminėkite pavyzdžių, įtraukite dalyvius į diskusiją atliepdami prieš tai dėstytą medžiagą ir aptartas situacijas.

KAIP ATPAŽINTI SISTEMINĮ SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE?

Norint veiksmingai diegti smurto artimoje aplinkoje prevencijos priemones ir užkirsti

kelių sunkioms jo pasekmėms, svarbu kuo anksčiau atpažinti sisteminio smurto – prievartinės kontrolės – požymius ir imtis atitinkamų veiksmų. Kitaip tariant, svarbu, kad įvairūs specialistai gebėtų atpažinti galios ir kontrolės strategijas, kurias smurtautojai telkiasi baugindami bei kontroliuodami savo aukas ir manipuliuodami tarnybomis.

Norėdami valdyti padėtį ir priversti paklusti jų valiai, smurtautojai pasitelkia įvairias galios ir dominavimo taktikas, kurios leidžia įbauginti, kontroliuoti ir palaužti partnerės(-io) valią. Intervencijos į smurtą šeimoje projekto („Domestic Abuse Intervention Project“) ekspertai šių taktikų kompleksą vadina „galios ir kontrolės ratu“, iš kurio ištrūkti galima tik sulaukus išorinės pagalbos.

Paveikslėlis: <https://www.spezializuotospagalboscentras.lt/galios-ir-kontroles-ratas/>

Galios ir kontrolės ratas, parengtas pagal „Duluth“ programą: <https://www.theduluthmodel.org/wp-content/uploads/2017/03/PowerandControl.pdf>.

Panašus galios ir kontrolės ratas taikomas tarp paauglių. Žr. 21 psl.: <https://www.slideshare.net/kamileB/reference-ltmain-1>

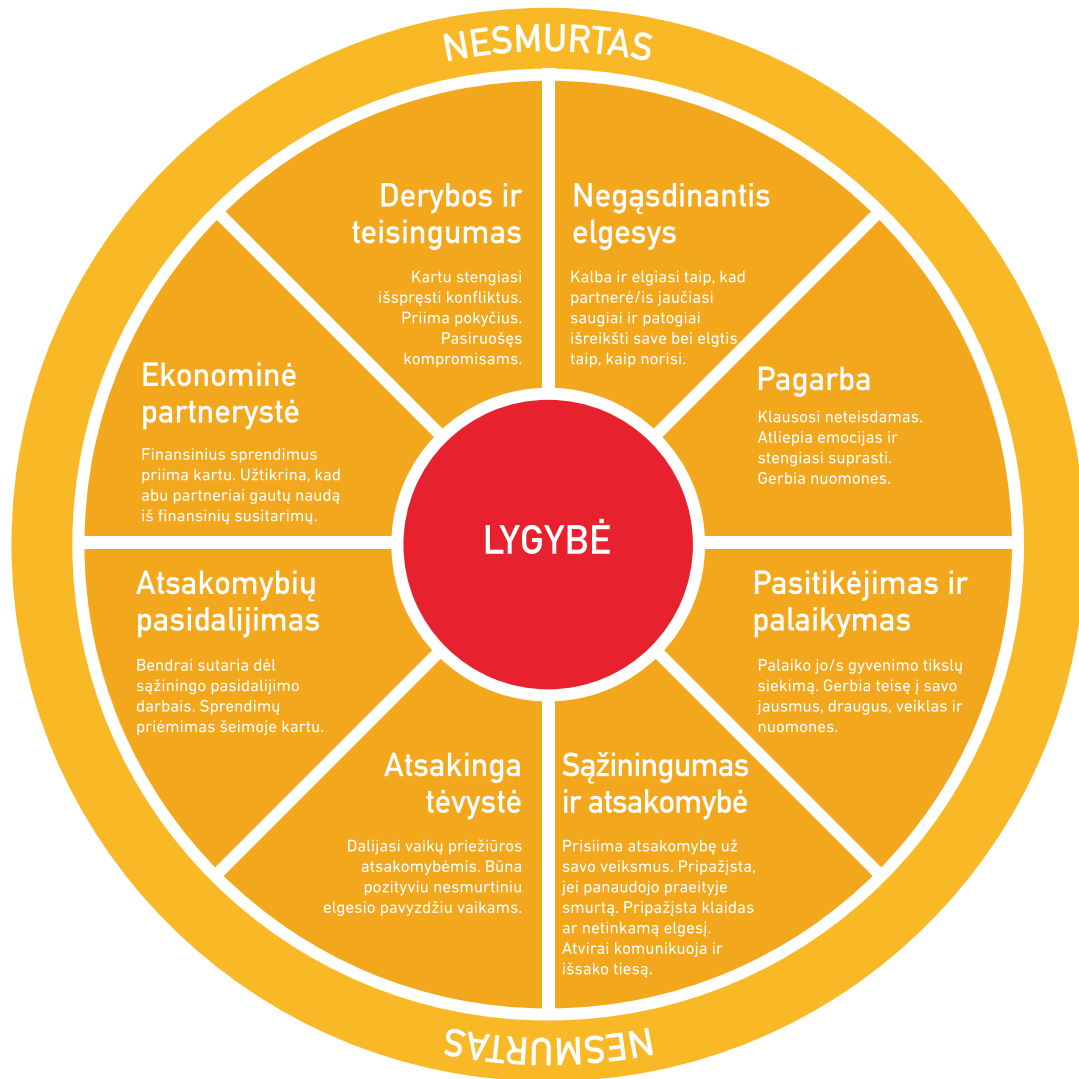

SIEKDAMI KONTROLIUOTI AUKĄ, SMURTAUTOJAI:

- Pasitelkia prievartą, baugina (gąsdina, kad ką nors padarys, paliks, nusižudys, apskųs tarnyboms, verčia atsiimti kaltinimus, daryti nelegalius dalykus);
- Grasina (baugina žvilgsniu, veiksmais, gestais, laužo daiktus, niokoja aukos nuosavybę, skriaudžia augintinius, demonstruoja ginklus);
- Naudoja emocinę prievartą (žemina, skatina blogai apie save galvoti, pravardžiuoja, verčia galvoti, kad auka yra neadekvati, menkina, verčia jaustis kalta);
- Izoluoja (kontroliuoja, ką auka daro, su kuo susitinka ir kalbasi, ką skaito, kur eina, riboja išorinius kontaktus, savo veiksmus pateisina pavydu);
- Neigia, menkina padarytą nusikaltimą, kaltę permeta nukentėjusiam asmeniui (švelnina prievartos mastus, nepaiso jos/jo susirūpinimo, neigia buvus prievartą, perkelia atsakomybę aukai, sako, kad smurtas buvo išprovokuotas);
- Manipuliuoja vaikais (verčia jausti kaltę dėl vaikų, vaikus naudoja žinučių perdavimui ar aukos persekiojimui, grasina atimsią vaikus);
- Piktnaudžiauja privilegijomis (elgiasi su auka kaip su tarnaitė, vieni priima visus svarbius sprendimus, elgiasi lyg būtų „pilies valdovai“, vienasmeniškai paskirsto vyro ir moters vaidmenis);
- Naudoja ekonominę smurtą (draudžia dirbti, verčia prašyti pinigų, atima pinigus, atiboja nuo informacijos apie šeimos biudžetą arba šeimos pajamų).

Kaip atrodytų tas pats ratas lygybe pagrįstuose santykiuose?

SMURTO CIKLAS

Teorijoje apie smurtą artimoje aplinkoje dažnai aptinkama teorija apie tam tikrą smurto ratą/ciklą (Leonore Walker, 1979).

SMURTO RATAS

Medaus mėnuo: smurtautojas atsiprašo aukos ir visų aplinkinių, žada, kad smurtavimas daugiau nepasikartos. Auka atleidžia, bijo prarasti vienintelį artimą žmogų, nes nuo kitų yra atskirta.

Įtampos augimas: smurtautojas agresyvėja, izoliuoja auką, auka stengiasi būti pašaliniai ir vengia konflikto.

Smurto proveržis: smurtautojas nekontroliuojamai „pratrūksta“. Auka vengia kreiptis pagalbos, nes bijo viską dar labiau paaštrinti.

Ilgainiui „medaus mėnesio“ fazė trumpėja, smurtas kartojasi ir stiprėja. Išėiti iš uždaro smurto rato aukai padeda aplinkinių palaikymas. Ši cikliško teorija paprasta ir daug kam lengvai suprantama, tačiau pritaikoma ne visiems atvejams. Kartais ji kritikuojama kaip ištrinanti moterį kaip subjektą arba, įvardinant „ramybės periodus“, pasitelkiama prieš ją: profesorė Leugh Goodmarks teigia, kad „smurto ir prievartos apibūdinimas kaip ciklo tampa problematišku, kai ši kalba pritaikoma ir panaudojama prieš nukentėjusias, ypač teismuose, pvz. klausiant „kodėl tu neišėjai, kai buvo ramu?“.

KOKĮ POVEIKĮ VAIKAMS TURI SMURTAS ARTIMOJE APLINKOJE?

Dažnai vaikai nepatiria į juos tiesiogiai nukreipto smurto, tačiau auga aplinkoje, kurioje smurtauojama. Ne veltui Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme įtvirtinta, kad vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, laikomas smurtą patyrusiu asmeniu.

Iš vaiko elgesio atpažinti, ar vaikas yra patyręs smurtą artimoje aplinkoje (tiesiogiai ar netiesiogiai), gali padėti Švietimo ir mokslo ministerijos rekomendacijos mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje⁸.

Remiantis šiomis rekomendacijomis:

„Vaiką žaloja bet kuri smurto forma. Kiekvienas vaikas į patiriamą smurtą reaguoja skirtingai, todėl ilgalaikės patirto smurto pasekmės vaiko psichikos sveikatai, psichosocialinei raidai gali būti skirtingos. Pasekmių sunkumas priklauso nuo:

- Vaiko amžiaus, lyties, individualių jo asmenybės savybių;
- Smurtautojo asmeninių bruožų, jo ryšio su vaiku artumo (pvz., mama, tėvas, sene-

⁸ <https://www.smm.lt/uploads/documents/doc00814420170804052550.pdf>

lis, jėtevis, dėdė), smurtinių veiksmų pobūdžio;

- Aplinkinių reakcijos ir požiūrio į smurtą (pvz., teigiama, kad vaikas smurto faktą išsigalvojo, „negali būti, kad šioje inteligentiškoje šeimoje būtų smurtaujama“ arba smurtas toleruojamas kaip norma teigiant, kad „nei vienas neužauga nemuštas“ ir pan.), socialinio palaikymo ir vaikui suteiktos pagalbos kokybės“.

Apibendrinimas

Kaip minėta, smurtas artimoje aplinkoje yra tik viena iš galimų smurto lyties pagrindų formų. Toliau mokymų medžiagoje pateikiama daugiau informacijos apie kitas smurto dėl lyties rūšis, ypatingą dėmesį skiriant smurto dėl lyties apraiškoms mokyklose ar su mokykla susijusiose erdvėse bei santykiuose.

Paskirstykite dalyves į grupes ir pakvieskite aptarti šiuos klausimus:

- Kodėl sunku išeiti iš smurto rato? Nurodykite tris arba daugiau punktų.
- Kokius jausmus ir išgyvenimus patiria vaikai, gyvenantys smurtinėje aplinkoje? Nurodykite tris arba daugiau punktų.

Dalyviams grįžus į bendrą ratą, paprašykite kiekvienos grupelės pristatyti savo atsakymus į pirmąjį klausimą, tuomet juos aptarkite. Vėliau drauge panagrinėkite atsakymus į antrąjį klausimą, pareflektuokite. Pasiruoškite, kad galite išgirsti įvairių nuostatų – moderuojant diskusiją svarbu leisti dalyvėms išreikšti savo nuomonę grupėje išlaikant saugią atmosferą. Svarbu dalyviams priminti, kad išeiti iš smurtinių santykių yra sudėtinga, todėl labai svarbi pagalba iš šalies. Supažindinkite dalyves su Jūsų regione esančiais specialiosios pagalbos centrais.

Kur kreiptis – nurodykite atitinkamus kontaktus, pvz.:

- Skambinti bendruoju Specializuotos kompleksinės pagalbos centrų (SKPC) pagalbos telefonu: 8 700 55516 (I-IV 13–16 val.)
- Pagalbos moterims linijos kontaktai: 8 800 66366 (0-24 val., I-VII, nemokami, konfidencialūs skambučiai).
- Daugiau informacijos: www.visureikalas.lt

02:00–02:15 Trumpa refleksija ir sesijos užbaigimas

Su kokiais jausmais ir mintimis išeinate iš šios sesijos?

Užbaigiant sesiją svarbu pabrėžti, kad tai ištis jautri, sudėtinga tema, taigi prieš išeinant į pertrauką gali būti svarbu pasidalinti kilusiais jausmais ar mintimis – „išsivėdinti“.

UŽSIĖMIMAS „SMURTO ATPAŽINIMAS IR REAGAVIMAS MOKYKLOJE“

Trukmė: 2 val. 15 min.

Uždaviniai:

- suteikti žinių apie skirtingas smurto formas;
- ugdyti dalyvių gebėjimus atpažinti skirtingas smurto artimoje aplinkoje formas analizuojant praktines situacijas;
- suteikti žinių apie pagalbą smurtą patyrusiam žmogui.

Reikalingos priemonės:

- lipnūs lapeliai, kuriuose mokymų dalyvės galėtų žymėti pastabas;
- tušinukai;
- dideli popieriaus lapai;
- kompiuteris;
- projektorius;
- parengtos skaidrės.

Užsiėmimo tvarkaraštis:

TRUKMĖ	TURINYS	PRIEMONĖS
00:00–00:30	Kaip atpažinti, kad vaikas patiria smurtą arba gyvena smurtinėje aplinkoje?	
00:00–00:05	Trumpa įžanga į temą	PPT prezentacija
00:05–00:20	Praktinė užduotis, kurioje dalyviai bando atpažinti požymius, nurodančius, kad vaikas patiria smurtą	Parengta užduotis
00:20–00:30	Pristatymas apie požymius pagal smurto rūšis	PPT prezentacija
0:30–01:30	Ar privalome pranešti? Kokios mūsų pareigos?	
0:30–00:45	Algoritmo paveikslas	PPT prezentacija
00:45–01:30	Mokyklos vidaus schemos aptarimas. Situacijos nagrinėjimas grupelėse	Parengtos situacijos, kurios bus nagrinėjamos grupelėse
01:30–01:45	Prevencija. Idėjos prevencinei veiklai	PPT prezentacija
01:45–02:15	Refleksija, mokymų įvertinimas ir atsisveikinimas	

SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE POVEIKIS VAIKAMS IR MOKYKLOS VAIDMUO

DETALUS UŽSIĖMIMO APRAŠYMAS PAGAL DALIS

00:00–00:05 Trumpa įžanga į temą. Kas yra smurtą patiriantis žmogus? Kaip atpažinti smurtą patiriantį vaiką?

Kada žmogus yra laikomas patyrusiu smurtą?

Parenkite trumpą prezentaciją, pristatančią smurtą patiriančio žmogaus apibrėžimus ir vaikų patiriamo smurto statistiką. Susiekite šią medžiagą su anksčiau pristatyta medžiaga.

Matėme, kad apie 10 proc. vaikų yra tiesiogiai nukentėję nuo smurto artimoje aplinkoje. Tačiau smurtinėje aplinkoje gyvenančių vaikų statistiškai daug daugiau. Smurtą patiriame tiek tada, kai jis į mus nukreiptas tiesiogiai, tiek kai netiesiogiai. Kartais liudijant šalia vykstantį smurtą ar prisiimant gelbėtojo vaidmenį smurto pasekmės jaučiamos taip pat stipriai, kaip patyrus tiesioginį smurtą.

Ne veltui smurto artimoje aplinkoje įstatyme teigiama:

„Smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo – asmuo, prieš kurį panaudotas smurtas artimoje aplinkoje, taip pat vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta“.

Smurtą patiriantis žmogus:

- pats susiduria su smurtu;
- gyvena namuose, kuriuose yra pastovi smurtinė aplinka;
- liudija smurtą ar jo pasekmes (sugadinti baldai, sužeisti artimieji);
- girdi kalbas apie kitų žmonių patirtis susidūrus su smurtu;
- atlieka besirūpinančiojo ar apsaugančiojo vaidmenį.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos pateikta smurtą patiriančių

vaikų statistika 2019 m.:

Smurtą patyrė 5122 vaikai – 1 iš 100. 54 proc. iš jų – artimoje aplinkoje.

Svarbu pabrėžti, kad pagal įstatymą žmogus, gyvenantis namuose, kuriuose yra nuolatine smurtine aplinka, taip pat laikomas patiriančiu smurtą.

Įtraukite dalyves į prezentaciją paklauskamos, pvz., kiek procentų vaikų, jų manymu, patiria smurtą, ir kokio tipo tai smurtas. Pristatykite smurto prieš vaikus formas, paminėkite pavyzdžių.

00:05–00:20 Praktinė užduotis

Šioje dalyje dalyviai grupelėse atliks praktinę užduotį. Išdalinkite kiekvienai grupei po voką su atskiruose lapeliuose surašytais smurto požymiais ir paprašykite šiuos požymius priskirti vienai ar kitai smurto formai.

Vengimas nusirengti prie kitų žmonių	Žalingų romantinių santykių mezgimas	Artimumo, fizinio kontakto baimė	Girežtas bendravimo tonas
Sutinusi koja	Provokuojantis, gundantis elgesys	Viešas savo genitalijų lietimasis	Piknaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis
Žaizdos, nudegimo randai	Kraujosruvos	Mieguistumas	Suprastęję mokymosi pasiekimai
Atsikalbinėjimas	Suicidinės mintys ar veiksmai	Vengimas dėvėti labiau kūną atidengiančius drabužius	Seksualinių simbolių piešimas
Įkandimo žymės	Nenoras įsitraukti į bendrą klasės veiklą	Sunkumai sėdint ar vaikstant	Baimė grįžti namo

Požymiai, kad vaikas patiria(-yrė) fizinį smurtą

Vėmimas			

Požymiai, kad vaikas patiria(-yrė) seksualinį smurtą

Lytinio akto imitavimas			

Požymiai, kad vaikas gyvena smurtinėje aplinkoje

Save žalojantis elgesys			

Su smurtu nesusiję požymiai

Juokeliai apie vyrus ir moteris			

Leiskite grupei padiskutuoti, tuomet sudėliokite atsakymus „į lentynėles“. Tikėtina, kad užduoties pabaigoje pastebėsite teisingą dalyvių mąstymo kryptį, tačiau diskusija parodys, jog kartais pagal požymius nebūtinai galėsime vienareikšmiškai nuspręsti, ar vaikas tikrai patyrė smurtą/gyvena smurtinėje aplinkoje ir, jei taip, kokios formos smurtą patyrė. Kartais pastebimi požymiai gali žymėti vieną, kartais – kitą, o kartais – kelias smurto rūšis.

00:20–00:30 Pristatymas apie smurto požymius pagal smurto rūšis

Neretai, kai mums atrodo, kad vaikai pradėjo „blogai elgtis“ (vagia, susimuša su kitais vaikais, vartoja alkoholį ar narkotines medžiagas) nesusimąstome, kad tai gali būti susiję su gyvenimu smurtinėje aplinkoje.

Paruoškite prezentaciją apie vaikų patiriamo smurto formų požymius ir pasekmes. Aptarkite skaidrėse pateiktus požymius, moderuokite diskusiją.

Smurto prieš vaikus formos:

- Fizinis smurtas;
- Psichologinis smurtas;
- Seksualinis smurtas;
- Nepriežiūra;
- Smurtinė aplinka.

Plačiau apie smurto prieš vaikus formas paskaityti galite čia:

https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/vaiko-teisiu-apsauga/smurto-pries-vaikus-prewencija#Kas_smurtas

Požymiai, kad vaikas patiria fizinį smurtą:

- Nubrozdinimai, įdrėskimai;
- Kraujavimas;
- Kraujosruvos ant sėdmenų, šonų, plaštakų, pilvo, pėdų, burnoje, aplink akis, ausis, akyse ir pan.;
- Nudegimai;

- Nejprasti sužalojimai, sunkiai nutinkantys dėl nelaimingų atsitikimų ir neturintys pagrįstų paaiškinimų;
- Konkrečiu daiktu atliktų veiksmų žymės ant kūno (virvės, laido, dantų, ir pan.);
- Kaukolės ertmės sužalojimai (smegenų supurtymas / sukrėtimas);
- Kaulų skilimai, lūžiai;

Smurto prieš vaikus formos:				
Nepriežiūra	Seksualinis smurtas	Psichologinis smurtas	Fizinis smurtas	Smurtinė aplinka

- Stuburo sužalojimo požymiai;
- Atsiradusi didelė baimė, nerimas, miego sutrikimai;
- Vaiko elgesio pokyčiai: menka savivertė, sunkumai mokykloje, agresyvus elgesys, ypatingas paklusnumas, konkretaus asmens baimė;
- Depresijos simptomai;
- Mintys, skatinančios savižudybę;
- Atskirų kūno dalių skausmas;
- Psichosomatiniai sutrikimai (nuolat skundžiasi galvos, pilvo skausmais);
- Kt.

Požymiai, kad vaikas patiria nepriežiūrą:

- Alkis;
- Nevalyvumas/purvinumas;
- Nepakeistos pilnos sauskelnės;
- Oro sąlygų ar kitų aplinkybių neatitinkanti apranga;
- Atsilikusi fizinė, emocinė ir psichologinė raida;
- Netvarkinga išvaizda – nešvarūs, suplyšę rūbai, ilgi nagai, nešvarios ausys, rieba-
luoti plaukai, nešvarumai;
- Daug sugedusių dantų;

- Tinkamų mokyklinių priemonių trūkumas;
- Vaikas dažnai neišsimiegojęs, jam sunku susikaupti, praleidžia pamokas, sakosi einąs vėlai miegoti;
- Vagiliavimas;
- Higienos įgūdžių stoka;
- Nuolatinis sirgimas;
- Alkoholio ir rūkalų vartojimas;
- Kt.

Požymiai, kad vaikas patiria seksualinį smurtą:

- Nubrozdinimai ar įdrėskimai intymiose vietose;
- Seksualinio pobūdžio veiksmai žaidžiant;
- Seksualinio pobūdžio kalba ar gestai;
- Amžiaus neatitinkančios išsamios žinios apie lytinį gyvenimą;
- Sirgimas lytiškai plintančiomis ligomis;
- Nėštumas;
- Nepaaiškinamas kraujavimas iš lytinių organų;
- Patinimai, skausmas, niežėjimas lytiniuose organuose, išskyros iš jų, skausmingas šlapinimasis;
- Žaizdos burnoje, ant lūpų;
- Vienos lyties asmenų ar konkretaus žmogaus/žmonių baimė;
- Piešiniai seksualinėmis temomis, seksualiai agresyvus elgesys;
- Savo kūno demonstravimas kitiems;
- Fizinio kontakto su suaugusiais siekimas;
- Psichologinio smurto požymiai;
- Kt.

Požymiai, kad vaikas patiria psichologinį smurtą:

- Apatija, nenoras nieko daryti;
- Veiklų, žaidimų, kuriuose dalyvauja kiti vaikai vengimas;
- Menka savivertė;
- Mokymosi sunkumai, miego sutrikimai;
- Savęs žalojimas, mintys apie savižudybę;
- Nerimas, bloga nuotaika;
- Nepaklusnumas, atsikalbinėjimas;
- Skundžiasi nuolatiniais pilvo, galvos skausmais;
- Raidos atsilikimai;
- Dideli sunkumai mokykloje;
- Apetito sutrikimai;
- Baimės padidėjimas, perdėtai jautrus reagavimas;
- Skundai dėl patyčių;
- Agresija;
- Kt.

Remtasi www.socmin.lrv.lt pateikta informacija.

SMURTO PASEKMĖS PAAUGLIAMS

Smurtą patyrę paaugliai gali:

- būti linkę save žaloti;
- agresyviai elgtis;
- susidurti su depresija;
- turėti valgymo sutrikimų;
- prasčiau mokytis, praleidinėti pamokas;
- slėpti informaciją apie tai, kas vyksta jų šeimoje;

- piktnaudžiauti psichoaktyviomis medžiagomis;
- prasčiau miegoti ar susidurti su nemigos problemomis;
- patirti nerimo priepuolius;
- patys megzti žalingus santykius.

Pakvieskite dalyves pasidalinti asmenine patirtimi, kokius dar požymius jie yra pastebėję savo darbo praktikoje.

Gebame atpažinti požymius, bet ką daryti juos atpažinus?

00:30–00:45 Algoritmo paveikslas

Parenkite prezentaciją apie reagavimo į smurtą algoritmą. Pristatykite algoritmo sąvoką, svarbą. Taip pat detaliai aptarkite algoritmo mechanizmą, schemoje esančias sąvokas. Išsiaiškinkite, kokia situacija yra mokykloje, kurioje vedate šiuos mokymus. Dalyviai gali pasidalinti savo dirbant mokykloje įgytomis patirtimis. Paklauskite, kokios gali būti pranešimo apie pastebėtą smurtą pasekmės.

Ar privalome pranešti? Kokios mūsų pareigos?

Pagal Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymo 29 straipsnį „Vaiko apsauga nuo nusikalstamų veikų ir smurto bei atsakomybė už vaiko teisių pažeidimus“:

1. Vaikas turi būti apsaugotas nuo nusikalstamų veikų, įtvirtintų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – Baudžiamasis kodeksas).
2. Vaikas taip pat saugomas nuo visų formų smurto, už kurį nenumatyta baudžiamoji atsakomybė, smurto demonstravimo vaikui bei kitų vaiko asmeninių ar turtinių teisių pažeidimų, nenumatytų šio straipsnio 1 dalyje.
3. Fizinis ar juridinis asmuo, sužinojęs ir (ar) turintis pagrįstos informacijos apie vaiką, kuris nukentėjo nuo nusikalstamos veikos, nurodytos šio straipsnio 1 ir 2 dalyse, ir (ar) dėl to jam gali būti reikalinga pagalba, privalo apie tai pranešti policijai ir (ar) Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai ar jos įgaliotam teritoriniam skyriui“.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 23¹ straipsnyje „Apsauga nuo smurto švietimo įstaigose“ įtvirtinta:

1. Švietimo įstaigose draudžiama bet kokia smurto forma, nukreipta:
 - mokinių prieš mokinius;
 - švietimo įstaigų darbuotojų prieš mokinius;
 - mokinių prieš švietimo įstaigų darbuotojus;
 - švietimo įstaigų darbuotojų prieš kitus tos įstaigos darbuotojus;
 - mokinių tėvų (globėjų, rūpintojų) prieš mokinius, mokytojus.
2. Bet kuris švietimo įstaigos bendruomenės narys apie pastebėtą šio straipsnio 1 dalyje nurodytą smurto atvejį privalo pranešti švietimo įstaigos vadovui“.

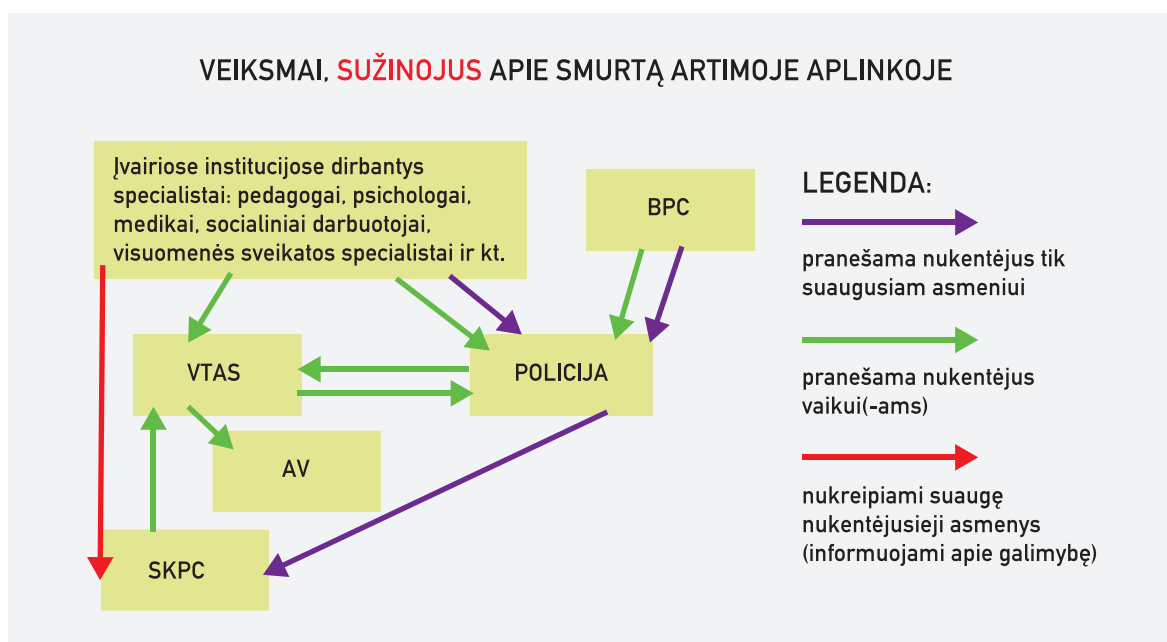
ALGORITMO SVARBA

Koordinuoto institucijų atsako į smurtą artimoje aplinkoje algoritmas – tai savivaldybėje veikiančių institucijų/organizacijų/įstaigų nuostatų, veiksmų sekos ir tarpinstitucinio koordinavimo aprašas.

Algoritmo tikslas – užtikrinti nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusio asmens saugumą. Pateikiame algoritmo pavyzdį:

- **Policija** – pagrindinė institucija, atsakinga už smurto artimoje aplinkoje užkardymą.
- **Vaiko teisių apsaugos skyrius (VTAS)** – pagrindinė institucija, ginanti vaiko teises smurto artimoje aplinkoje atvejais.
- **Specializuotos kompleksinės pagalbos centras (SKPC)** – pagrindinė pagalbos nukentėjusiam nuo smurto artimoje aplinkoje asmeniui koordinavimo institucija, kai dirbama su vaikų neturinčiomis šeimomis. Dirbant su vaikų turinčiomis šeimomis – pagrindinė institucija, atstovaujanti suaugusiojo nukentėjusio asmens interesus.
- **Įstaiga, atliekanti atvejo vadybos funkciją** – pagrindinė pagalbos nukentėjusiems

nuo smurto artimoje aplinkoje koordinavimo institucija, kai dirbama su vaikų turinčiomis šeimomis (Socialinių paslaugų centras).

Galimai vykstantį ar įvykusi smurtą artimoje aplinkoje gali pastebėti arba apie jį sužinoti skirtingose institucijose dirbantys specialistai (pvz., mokytojai, psichologai, medikai, socialiniai darbuotojai, visuomenės sveikatos specialistai, bendruomenės pareigūnai, vaikų dienos centrų darbuotojai ir kt.) Net ir menkas įtarimas apie smurtą artimoje aplinkoje vertas rimto dėmesio.

Tuomet specialistai informuoja:

- policiją (įtarus, kad smurtautojas ketina panaudoti arba naudoja prievartą);
- VTAS (įtarus, kad vaikas nukentėjo nuo smurto artimoje aplinkoje);

Galimai smurtą artimoje aplinkoje patiriantis (patyręs) suaugęs asmuo informuojamas apie galimybę kreiptis į SKPC.

00:45–01:30 Vidaus schemos aptarimas. Situacijų nagrinėjimas grupelėse

Jau gebame atpažinti požymius, kad vaikas galimai gyvena smurtinėje aplinkoje, belieka aptarti, kaip elgtis toliau. Praktiniams įgūdžiams lavinti, pakviesime Jus atlikti užduotį grupelėse, kurios metu galėsite įsijausti į situaciją, tarsi ji vyktų Jūsų moky-

klos bendruomenėje, praktiškai išbandysime, ar aiški veiksmų seka, ką reikia daryti susidūrus su tokia situacija Jūsų įstaigoje.

Suskirstykite dalyves į grupes ir išdalinkite situaciją analizei bei klausimus diskusijai (priedas nr. 4). Darbui grupelėse skirkite apie 8 min. Grįžę į bendrą ratą, aptarkite dalyvių įžvalgas – leiskite kiekvienai grupei pasisakyti visais klausimais. Taip pat pasiteiraukite, kas joms šioje situacijoje atrodo sunkiausia.

SITUACIJA E

Visa 9b klasė pasižymi šauniais moksleiviais, o kaip klasės lyderę išskirtumėte Dianą – aktyvią, savimi pasitikinčią, puikiai besimokančią merginą. Tačiau pradeda te pastebėti, kad jau kuris laikas Diana kartais praleidžia pamokas, ypač rytines. Į akis krenta ir tai, kad mergina dažniau atrodo paniurusi ar susimąsčiusi, vengia akių kontakto. Matyti, kad ir klasiokai į Dianą reaguoja kitaip – į buvusią klasės lyderę vis rečiau kreipiamasi pagalbos, patarimo, vis rečiau ir pati Diana apsiima organizuoti neformalius klasės susitikimus. Labiausiai sunerimstate išgirdę Dianos kaimynystėje gyvenančią bendraklasę užsimenant, kad jau kelintą savaitę ji negalinti išsimiegoti, nes girdi, kaip vakarais Dianos tėtis namuose rėkauja, girdėti trenksmai.

Klausimai diskusijai:

- Kokie Jums kilo jausmai skaitant šią situaciją?
- Kuriuo metu Jums jau kiltų įtarimas, kad Dianos gyvenime kažkas nėra tvarkoje?
- Kas šioje situacijoje kelia daugiausiai abejonių/neaiškumų ar yra psichologiškai sunkiausia sprendžiant, ką daryti?
- Kokių veiksmų imsitės pastebėję tokią situaciją ar apie ją sužinojusi iš kitų?
 - kaip mokytoja(-s);
 - kaip Dianos klasės auklėtoja(-s)
 - kaip soc. pedagogė(-as);
 - kaip direktorė(-ius).

Priminkite, kad dalyviai individualiai nėra atsakingi už tai, kad būtų padaryta viskas – jie yra algoritmo visumos dalis. Tai, ką jie daro – visų pirmą, požymių atpažinimas – jau yra prevencija.

Įžvalga. Svarbu prisiminti, kaip kalbėti su vaiku; kad reikia informuoti jį apie tai, ką ketiname daryti; kad įtarę, jog vienas iš tėvų smurtauja, neturėtume pulti iškart su jais kalbėtis, o nutarę vis dėlto į juos kreiptis, pokalbio metu turime palaikyti smurtą patiriantį asmenį, nedaryti spaudimo, tačiau ir neprisiimti visos atsakomybės apsaugoti vaiką.

Apibendrinimas. Mokykla atsakinga pranešti apie įtarimą apie smurtą patiriantį asmenį arba gyvenantį smurtinėje aplinkoje moksleivį. Mokykla negali išspręsti visų visuomenės skaudulių. Naudingiausia, ką gali padaryti mokykla kaip algoritmo dalis – parengti prevencines veiklas siekiant išvengti tokių situacijų ir kuo atviriau kalbėtis šiomis temomis.

SMURTO PREVENCIJA MOKYKLOJE: VEIKSMŲ PLANAS

DETALUS UŽSIĖMIMO APRAŠYMAS PAGAL DALIS

01:30–01:45 Prevencija. Idėjos prevencinei veiklai

Paruoškite prezentaciją pagal medžiagą apie smurto prevenciją mokykloje.

Ištrauka iš Švietimo ir mokslo ministerijos smurto prevencijos rekomendacijų:

„8.5. reagavimo į smurtą ir patyčias mokykloje tvarka: mokyklos vadovas įsakymu patvirtina smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos vykdymo mokykloje tvarką, kurioje:

8.5.1. įtvirtina, kad visi mokyklos darbuotojai reaguoja į smurtą ir patyčias nepriklausomai nuo smurto ir patyčių formos, turinio, lyties, amžiaus, socialinio statuso, religinės ar tautinės priklausomybės ar kitų asmens ypatybių;

8.5.2. nustato pranešimų apie smurtą ir patyčias procedūrą (kokia forma, kam ir per kiek laiko apie smurtą ir patyčias praneša mokyklos bendruomenės nariai);

8.5.3. apibrėžia mokyklos darbuotojų veiksmų seką ir jų tarpusavio bendradarbiavimą, įtarus ar pastebėjus smurtą ar patyčias tarp mokinių;

8.5.4. nustato, kokių priemonių imasi mokyklos vadovas, gavęs pranešimą, kad mokyklos darbuotojas patiria smurtą ar patyčias ar pats smurtauja ar tyčiojasi;

8.5.5. apibrėžia smurto ir patyčių atvejų mokykloje registravimo tvarką (patyčių dinamikos analizei ir atitinkamų prevencijos ir intervencijos priemonių planavimui);

8.5.6. numato švietimo pagalbos ar kitos reikalingos pagalbos (pvz., policijos, medicininės pagalbos) priemones smurtą ar patyčias patyrusiems ar smurtavusiems dalyviams, stebėtojams (mokiniams), tėvams“.

Mokyklos vykdoma prevencija:

- vykdyti patyčių prevencijos, mokinių socialines emocines kompetencijas ugdančias programas, organizuoti šviečiamąsias, edukacines priemones, puoselėjančias teigiamas vertybes ir bendruomeniškumą;
- skatinti mokyklos darbuotojus įgyti trūkstamų žinių ir įgūdžių;
- didinti priežiūrą ar kitaip organizuoti stebėjimą nesaugiose vietose, įrengti tinkamo apšvietimo ir vaizdo stebėjimo priemones, organizuoti budėjimą ir pan.;
- padėti mokiniui ir jo šeimai spręsti kylančias problemas suteikiant reikalingą pagalbą pačioje mokykloje arba nukreipiant į kitas įstaigas, galinčias tokią pagalbą ar paslaugas suteikti (pedagoginę psichologinę tarnybą, socialinių paslaugų įstaigas, specialistus ir kt.);
- labiau įtraukti tėvus į mokyklos prevencines veiklas, organizuoti tikslinius susitikimus dėl patyčių ir smurto prevencijos, suteikti žinių bei patarimų, kaip tinkamai auklėti vaikus, mokyti spręsti kylančias problemas, tinkamai išreikšti jausmus, įveikti krizes ir pan., teikti aktualią informaciją.

Šaltinis: Reagavimo į patyčias ar kitokį smurtinį elgesį mokykloje atmintinė, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, 2017 m.

Idėjos prevencinei veiklai

Pirmų mokymų metu pildėte sąrašą analizuodami tai, ko reikia, kad galėtumėte užtikrinti smurto lyties pagrindu prevenciją mokykloje.

Kviesiu kiekvieną Jūsų pagalvoti:

- Kokios iniciatyvos galėtų būti smurto lyties pagrindu prevencijos veiksmų plano dalis?
- Ką Jūs asmeniškai galėtumėte padaryti iki šių mokslo metų pabaigos (ar kitu laikotarpiu, atsižvelgiant į Jūsų situaciją)?

Jei reikia, duokite dalyvėms užuominų, kaip pasiekti galimų pokyčių:

- pravedant užsiėmimą moksleiviams;
- suorganizuojant užsiėmimą tėvams;
- peržiūrint procedūras;
- suorganizuojant diskusiją kolegoms.

Jei lieka laiko, suskirstykite dalyvius į grupes pagal išsakytas idėjas, kad jos galėtų drauge suplanuoti konkrečių veiklų.

Pasiūlykite darbo eigą dėliotis pagal šį veiksmų planą:

- tema, tikslinė grupė;
- būdai, kuriais ketinama sudominti ir pakviesti dalyvauti sumanytoje veikloje;
- konkrečių darbų pasiskirstymas ir vykdymo terminai;
- sumanymo įgyvendinimui reikalingos priemonės.

Šiai užduočiai skirkite 10 min.

Grįžę į bendrą ratą, pakvieskite grupes pristatyti savo įžvalgas. Šias pasižymėkite ir vėliau išsiųskite dalyviams, kad jie nepamirštų savo ketinimų/planų ir galėtų sklandžiai juos įgyvendinti.

01:30–01:45 Refleksija, mokymų įvertinimas ir atsisveikinimas

Smurto lyties pagrindu prevencija padeda užkirsti kelią jaunajai kartai atsidurti smurtiniuose santykiuose.

Pakvieskite dalyves pasidalinti:

- Kokias asmenines įžvalgas išsinešate iš šių mokymų?

- Kas buvo naudinga profesiniu atžvilgiu?

Leiskite kiekvienam dalyviui pasisakyti, pasidalinti jausmais, mintimis ir įžvalgomis.

UŽRAŠAMS